

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ
ΝΟΤΙΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η Πολυπολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης: η περίπτωση της περιοχής του
Φοίνικα στην Καλαμαριά»**

της φοιτήτριας

ΛΩΡΟΘΕΑΣ ΚΑΤΣΟΥΛΗ

ΑΜ: hac17028

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Βουτυρά Ευτυχία, Καθηγήτρια τμήματος ΒΣΑΣ

**ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: Μάνος Ιωάννης, Επίκουρος Καθηγητής τμήματος
ΒΣΑΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2023

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάση επιστημονικής παράφρασης.

«Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα.»

Αφιερώνεται στον αγαπημένο μου πατέρα που, παρά τη μεγάλη του επιθυμία, δεν πρόλαβε να δει την παρούσα εργασία να ολοκληρώνεται.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Ευχαριστίες.....	7
Εισαγωγή.....	8
1. Έρευνα και μεθοδολογία.....	9
2. Ιστορική ανασκόπηση.....	11
2.1 Θεσσαλονίκη, Καλαμαριά και πρόσφυγες.....	11
2.2 Η δημιουργία του Φοίνικα.....	13
3. Η αποτύπωση του Φοίνικα.....	16
3.1 Οριοθέτηση της περιοχής.....	16
3.2 Ο αστικός χώρος.....	17
3.3 Η «εργατική κατοικία».....	18
4. Η ταυτότητα της κοινωνικής καθημερινότητας. Συμβολισμοί και αντιθέσεις.....	20
4.1 Το σπίτι.....	20
4.2 Τα μπαλκόνια και η γειτονιά.....	23
4.3 Ο πολιτιστικός σύλλογος και το πανηγύρι.....	29
5. Ο Φοίνικας και οι «άλλοι».....	33
5.1 Η συνύπαρξη με τον οικισμό του Αγίου Ιωάννη.....	33
5.2 Η Θεσσαλονίκη για το Φοίνικα.....	35
5.3 Γκετοποίηση και παραβατικότητα.....	37
Αντί επιλόγου.....	41
Βιβλιογραφία.....	43
Παράρτημα.....	45
Εικόνες από το πεδίο.....	45

Περιεχόμενα Εικόνων

Εικόνα 1: Το διάταγμα με αριθμό 692 που προέβλεπε την μετακίνηση των παρατηρηματούχων.....	14
Εικόνα 2: Τα εγκαίνια της περιοχής του Φοίνικα.....	15
Εικόνα 3: Ημι-υπαίθριος χώρος ανάμεσα σε πολυκατοικίες.....	19

Εικόνα 4: Παραδείγματα σταδιακής μεταβολής σε διαφορετικούς τύπους διαμερισμάτων	22
Εικόνα 5: Άποψη ενός κοινόχρηστου μπαλκονιού σε μια ανοιχτού τύπου πολυκατοικία	23
Εικόνα 6 & 7: Πολυκατοικίες στο Φοίνικα τη δεκαετία του 1960.....	45
Εικόνες 8 & 9: Πολυκατοικίες στο Φοίνικα τη δεκαετία του 1960 με εμφανείς τις παρεμβάσεις των κατοίκων σε αυτές.....	46
Εικόνες 10 & 11: Πολυκατοικίες στο Φοίνικα σήμερα.....	47
Εικόνα 12: Ημι-υπαίθριος χώρος ανάμεσα σε πολυκατοικίες.....	48
Εικόνα 13: Το γήπεδο της Αθλητικής Ένωσης Φοίνικα.....	48
Εικόνα 14 & 15: Κλιμακοστάσια σε πολυκατοικίες με κοινόχρηστα μπαλκόνια.....	49
Εικόνα 16: Το έμβλημα του Συλλόγου του Φοίνικα.....	50
Εικόνα 17: Άποψη της κεντρικής αγοράς σήμερα.....	50
Εικόνα 18: Παιχνίδια λούνα πάρκ στην άκρη του δρόμου.....	51

Περιεχόμενα Πινάκων

Πίνακας 1: Πληροφορητές από το πεδίο.....	10
Πίνακας 2: Ο πληθυσμός και η έκταση της Καλαμαριάς από το 1913 μέχρι και το 1940.....	11

Περιεχόμενα Χαρτών

Χάρτης 1: Το σχέδιο πόλης του 1918.....	12
Χάρτης 2: Η πόλη το 1932 με τους προσφυγικούς συνοικισμούς.....	13
Χάρτης 3: Περιοχές της Θεσσαλονίκης από τις οποίες προήλθε ο πληθυσμός του Φοίνικα.....	15
Χάρτης 4: Χάρτης της περιοχής του 2001.....	16
Χάρτης 5: Άποψη του τρόπου δόμησης της συνοικίας.....	17
Χάρτης 6: Σχέδιο του τρόπου δόμησης των πολυκατοικιών στην περιοχή.....	18

«Η Πολυπολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης: η περίπτωση της περιοχής του Φοίνικα στην Καλαμαριά»

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί τη μελέτη του τρόπου δημιουργίας μιας προσφυγικής γειτονιάς στην Καλαμαριά, αυτής του Φοίνικα, καθώς και την εξέλιξή της. Η περιοχή αυτή από τη δημιουργία της μέχρι σήμερα παρουσιάζει έντονη Πολυπολιτισμικότητα αφού η σύστασή της εμπεριέχει διαφόρων ειδών ταυτότητες, όπως Πόντιους, Μικρασιάτες αλλά και ακαθόριστης προέλευσης (π.χ. τσιγγάνους). Έτσι, αναζητάται ο τρόπος συνύπαρξης όλων αυτών υπό το πρίσμα της ανθρωπολογικής «ματιάς» και τα δομικά εκείνα στοιχεία που αναγάγουν την περιοχή αφενός σε μια προσφυγική και πολυπολιτισμική συνοικία που αποτελεί την είσοδο της Θεσσαλονίκης από την ανατολική πλευρά και αφετέρου σε μια εργατική περιοχή με έντονη παραβατικότητα, ιδιαίτερα στο παρελθόν, εξαιτίας της οποίας, από σύνορο της Καλαμαριάς και προάστιο της πόλης αποκτά ένα αρνητικό πρόσημο στη βάση ακριβώς αυτών των πολλών αντιθέσεων που εμπεριέχει.

Λέξεις κλειδιά: Φοίνικας, πρόσφυγες, κατοικία, ανθρωπολογία του χώρου, ταυτότητες, αστικός χώρος, γκέτο, παραβατικότητα.

«The multiculturalism of Thessaloniki: The case study of Finikas in Kalamaria, Greece»

Abstract

This paperwork attempts to examine the way that, Finikas, a refugee neighborhood in Kalamaria, Thessaloniki, Greece has been created and evolved. This area presents intensive multiculturalism from its creation till our days, since its substance concludes many different identities, such as Pontic, Asia Minor refugees and also indefinite origins (e. g. Gipsies). In that way, we are searching the way that all these are co-existing with each other under the prism of the anthropological examination and all the clues that make the area a refugee and multicultural settlement which is on the one hand the east city entrance and on the other hand a labor area that has shown intensive delinquency, especially in the past, and for this reason it obtains a negative sign due to its many contradictions.

Keywords: Finikas, refugees, anthropology of space, residence, identities, urban space, ghetto, delinquency.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Βουτυρά, καθηγήτρια και επιβλέπουσά μου, για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Παράλληλα, ευχαριστώ όλους όσους συνέβαλαν στην έρευνα αυτή, όπως την κυρία Σάσα Λαδά, ομότιμη καθηγήτρια του Α.Π.Θ, για την παροχή βιβλιογραφικού υλικού, τον πρόεδρο του Εξωραϊστικού Συλλόγου του Φοίνικα για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου προσέφερε καθώς και όλους τους συνομιλητές μου που δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα.

Δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένειά μου και ειδικότερα τη μητέρα μου για την στήριξή σε μένα όλα αυτά τα χρόνια, χωρίς την οποία τίποτα δεν θα ήταν εφικτό.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Ledrut η πόλη: «..είναι ένα σημαίνον και ένα σημαινόμενο. Εκφράζει και εκφράζεται. Το να μελετήσουμε τη συμβολική της πόλης σημαίνει να προσπαθήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε αυτό που λέει ή αυτό που θέλει να πει [...] Υπάρχει επίσης και μια άλλη συμβολική. Είναι το σύνολο όσων στοιχείων συμβολίζουν την πόλη [...] πάντα μέσα από τα στοιχεία από τα οποία εκφράζεται και εκδηλώνεται»

Η εργασία αυτή, έχοντας ως βάση την παραπάνω ρήση, επιχειρεί την αναζήτηση καθώς και την αποτύπωση του βαθύτερου νοήματος όλων εκείνων των συμβολισμών που ενυπάρχουν και καθιστούν, από τη δημιουργία του ως και σήμερα, το συνοικισμό του Φοίνικα Καλαμαριάς, στη Θεσσαλονίκη, μια πολυπολιτισμική γειτονιά με σταθερά θεμέλια. Μέσα από την επιτόπια έρευνα αλλά και τις συνεντεύξεις διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο οι κάτοικοι αυτού του οικισμού, παρά τις φαινομενικά έντονες και ποικίλες διαφορές τους αλληλοεπιδρούν και διαμορφώνουν τελικά μια μικρο-κοινωνία με ομοιότητες. Το γεγονός αυτό παρουσιάζει, αν μη τι άλλο, μεγάλο ενδιαφέρον και αποτέλεσε -από κοινού με την προσωπική μου διαμονή στον συνοικισμό- εφαλτήριο για την επιλογή να μελετηθεί η συγκεκριμένη περιοχή.

Κατά αυτόν τον τρόπο στην πρώτη ενότητα της εργασίας παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο διεξήχθη η εν λόγω έρευνα και τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν. Αμέσως μετά ακολουθεί η ιστορική αναδρομή στο χρονικό αλλά και τον τρόπο δημιουργίας του συνοικισμού, ενώ η αποτύπωσή του, που έπεται, έρχεται να συμβάλλει στην κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, μέσα από την παρουσίαση της ανθρωπογεωγραφίας του. Στην επόμενη ενότητα, με βάση την εθνογραφική έρευνα, επιχειρείται η αποτύπωση της κοινωνικής καθημερινότητας των Φοινικιωτών. Παρουσιάζεται ο τρόπος διαβίωσης τους στα σπίτια- μέσα- και στις γειτονιές- έξω- αλλά και οι κοινωνικές και πολιτισμικές δράσεις τους, μέρος των οποίων αναλαμβάνει ο Εξωραϊστικός Σύλλογος της περιοχής.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, αναζητάται ο τρόπος με τον οποίο συνυπάρχει η περιοχή του Φοίνικα με την υπόλοιπη Καλαμαριά και την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης. Έτσι, γίνεται αναφορά στους λόγους που οδήγησαν στη διαμόρφωση μιας ταυτότητας με αρνητικό πρόσημο, στη γκετοποίηση της περιοχής και στην παραβατική δράση των κατοίκων της, ενώ εξετάζεται και η απεικόνιση αυτών στο βλέμμα των «εξωτερικών» παρατηρητών. Τέλος, γίνεται προσπάθεια διεξαγωγής συμπερασμάτων αλλά και αναστοχασμού.

1. Έρευνα και μεθοδολογία

Η επιλογή της περιοχής του Φοίνικα ως αντικείμενο μελέτης δεν ήταν για μένα κάτι δύσκολο ή παράξενο. Καθώς έχω μείνει στην περιοχή αρκετά χρόνια είτε συνεχόμενα είτε περιοδικά λόγω των προπτυχιακών σπουδών μου. Η αλήθεια είναι ότι αυτή η κοινωνία αντιθέσεων μου κινούσε το ενδιαφέρον πολύ πριν την ενασχόλησή μου με την Κοινωνική Ανθρωπολογία, πόσο μάλλον στη συνέχεια που ο ρόλος του κοινωνικού ανθρωπολόγου άρχισε να γίνεται υποσυνείδητα η δεύτερη φύση μου.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό η παρουσία μου τους τελευταίους μήνες στο πεδίο απέκτησε και συνειδητά διπλή υπόσταση, αφού πλέον εκτός από κάτοικος ήμουν και επίσημα κοινωνική ερευνήτρια στο χώρο προς μελέτη. Φυσικά, οι δυσκολίες που προέκυψαν ήταν αρκετές, γιατί παρόλο που υπήρξε μεγάλη προθυμία από την πλευρά των συνομιλητών υπήρχε ήδη μια διαμορφωμένη προσωπική σχέση με σχεδόν τον καθένα από αυτούς.

Το γεγονός αυτό σήμαινε αυτομάτως ότι από τη μια πλευρά είχα δεδομένη την εμπιστοσύνη τους, από την άλλη, όμως, τα λεγόμενα τους έπρεπε να εξεταστούν στη βάση της αλληλεπίδρασης της χρόνιας επαφής μεταξύ μας. Παραδείγματος χάριν, η απόκριση «Έλα βρε.. λες και δεν τα ξέρεις» κουνώντας το κεφάλι όλο νόημα δεν ήταν λίγες οι φορές που έκοψε τον ειρμό της συζήτησης. Αυτό που περιγράφει ο Evans Prichard ως «διπλά περιθωριακό»¹ άτομο, για τη συγκεκριμένη έρευνα αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο, αφού ο ερευνητής σε αυτή τη περίπτωση αποτελεί κατά κάποιον τρόπο μέρος της υπό εξέταση κοινωνίας. Παράλληλα, συνεπάγεται και το πρόβλημα της αποβολής του εθνοκεντρισμού (Eriksen, 2007).

Ειδικότερα, για τη διεξαγωγή της έρευνας πάρθηκαν συνολικά 12 άτυπες συνεντεύξεις από άνδρες και από γυναίκες, ηλικίας 19-60 ετών. Οι 8 από αυτούς διαμένουν ή εργάζονται στην περιοχή και οι 4 είναι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης. Οι συνεντεύξεις, εκτός από το επίπεδο των βιογραφικών στοιχείων, έγιναν με ανοιχτού -κατά κύριο λόγο- και κλειστού τύπου ερωτήσεις που αφορούσαν τη γνώμη τους για πως είναι να ζει κανείς στο Φοίνικα, αν είναι ή όχι ευχαριστημένοι από την περιοχή και τον τρόπο ζωής τους, την ιστορία της περιοχής ή αν θα άλλαζαν κάτι στη γειτονιά τους κ.α. Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι δεν κατέστη δυνατό να βρεθούν

¹ Prichard Evans, *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, Oxford University Press, Oxford 1983 [1987], p. 243.

περισσότεροι από 3 προσφυγικής καταγωγής ερωτηθέντες, 3^{ης} γενιάς. Όσον αφορά τους ερωτηθέντες που δεν είναι κάτοικοι της περιοχής οι ερωτήσεις κινήθηκαν στο πλαίσιο του τι γνωρίζουν σχετικά με αυτήν. Καθώς ο Φοίνικας, όπως μου ανέφεραν οι περισσότεροι, είναι ένα «μεγάλο χωριό» τα πραγματικά ονόματα των συνομιλητών δεν αποκαλύπτονται στην έρευνα και χρησιμοποιούνται ψευδώνυμα.

Εκτός από την επιτόπια έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση και τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν οπτικοακουστικά μέσα, όπως ηχογραφήσεις και λήψη φωτογραφιών με τη συναίνεση των άμεσα ενδιαφερόμενων, όπου αυτό ήταν αναγκαίο. Επίσης, χρήσιμος ως προς την ανεύρεση πληροφοριών και οπτικού υλικού ήταν η διαδικτυακή ιστοσελίδα του Πολιτιστικού Συλλόγου της περιοχής. Τέλος, απαραίτητη ήταν η βιβλιογραφική έρευνα και το προσωπικό μου ημερολόγιο χρόνων.

Πίνακας 1: Πληροφορητές

A/A	Πληροφορητής	Ηλικία	Ιδιότητα σε σχέση με την περιοχή
1	Μανόλης Κ.	60	Πρόεδρος του Συλλόγου και κάτοικος της περιοχής
2	Μάρκος	34	Κάτοικος της περιοχής
3	Μαρία	21	Κάτοικος της περιοχής
4	Γιώργος	26	Κάτοικος της περιοχής
5	Μαρία	29	Υπάλληλος στο Κτηματολόγιο
6	Ρούλα	35	Υπάλληλος στο Κτηματολόγιο και κάτοικος της περιοχής των νεόκτιστων Καλαμαριάς
7	Έλλη	39	Κάτοικος της περιοχής- προσφυγικής καταγωγής
8	Μαρίνα	46	Κάτοικος της περιοχής- προσφυγικής καταγωγής
9	Φαίη	55	Κάτοικος της περιοχής- προσφυγικής καταγωγής
10	Ντίνα	27	Κάτοικος της περιοχής
11	Κώστας	38	Δάσκαλος- εργάστηκε σε δημοτικό σχολείο της περιοχής την περίοδο 2011-2013. Σήμερα εργάζεται σε δημοτικό σχολείο του Αγίου Ιωάννη.
12	Λία	19	Κάτοικος της περιοχής

2. Ιστορική Ανασκόπηση

2.1 Θεσσαλονίκη, Καλαμαριά και πρόσφυγες

Η Θεσσαλονίκη μέχρι το 1920 περίπου βάδιζε στα χνάρια της ανασύνταξης και του εκσυγχρονισμού μετά από την απελευθέρωσή της το 1912. Όμως, οι επιπτώσεις της πυρκαγιάς του 1917, τα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα της περιόδου στα Βαλκάνια και η Μικρασιατική Καταστροφή έμελλε να αναδιαμορφώσουν την ταυτότητά της πόλης και να θέσουν την επιτακτική ανάγκη για αλλαγές στο τοπίο και στις προτεραιότητες των κρατούντων.

Σύμφωνα με την Χαστάογλου² κατά τα έτη 1916- 1920 υπήρχαν στην πόλη 60.000 πρόσφυγες από τη Βουλγαρία, τη Σερβία, τη Ρωσία κ.α. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, το 1922, και την υπογραφή της Σύμβασης Ανταλλαγής των Πληθυσμών, το 1923, η Θεσσαλονίκη αρχίζει σταδιακά να δέχεται τους 100.000-130.000 πρόσφυγες από τους 1.200.000 που υποχρεώθηκαν να αφήσουν τις χαμένες πατρίδες.

Πληθυσμός							Έκταση
Έτος	Σύνολο	Έλληνες	Εβραίοι	Μουσουλ- μάνοι	Βούλγαροι	Λοιποί	Εκτάρια
1913	157.899	39.956	61.439	45.867	6.263	4.364	700
1920	174.390	μ.δ.*	72.000	25.000	-	μ.δ.	900
1928	244.680	μ.δ.	48.000	-	-	μ.δ.	1.500
1940	273.635	μ.δ.	μ.δ.	-	-	μ.δ.	2.000

*μ.δ.: μη διαθέσιμα στοιχεία

Πίνακας 2 Ο πληθυσμός και η έκταση της Καλαμαριάς από το 1913 μέχρι και το 1940.

Πηγή: Βίλμα Χαστάογλου, Ο ξεριζωμός και η άλλη Πατρίδα. Οι προσφυγολόγες στην Ελλάδα, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1999, σ. 317.

Ως συνέπεια των παραπάνω, προκλήθηκε μεγάλη ένταση. Άρχισε να αλλάζει και να περιορίζεται το πολυεθνικό προφίλ της πόλης με τη προοδευτική απορρόφηση αυτού του σημαντικού αριθμού Ελλήνων αφενός, και την απώλεια των 25.000 ανταλλάξιμων Μουσουλμάνων αφετέρου. Εντούτοις, το μεγαλύτερο πρόβλημα πλέον ήταν η αποκατάσταση και η στέγαση όλων αυτών των ανθρώπων. Παρατηρείται λοιπόν μια

² Βίλμα Χαστάογλου, «Προσφυγική εγκατάσταση και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί της Θεσσαλονίκης, 1922-1930» στο Ιωαννίδου, Ε. (επιμ.), *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης: Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη, (1920-1940). Πρακτικά Ημερίδας, Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 44.*

βίαη επέκταση της πόλης μέσα στην επόμενη εικοσαετία με τις οικιστικές επεκτάσεις να έχουν ξεπεράσει την επιφάνεια εντός των τειχών της πόλης, όπως αναφέρει η Χαστάογλου (2010).

Ο κρατικός μηχανισμός μπροστά στο οικιστικό πρόβλημα ενεργοποιήθηκε και ασκήθηκε για πρώτη φορά πολιτική οργανωμένης δόμησης³. Σε αυτό το σκοπό συνέβαλαν οι διάφοροι φορείς (Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων, Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως-αργότερα Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας), ξένες φιλανθρωπικές οργανώσεις και οικοδομικοί συνεταιρισμοί μετέπειτα. Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα δεν κρίθηκαν ιδιαίτερα ικανοποιητικά αφού η περιοχή της Θεσσαλονίκης μέσα σε λίγα μόλις χρόνια άρχισε να ασφυκτιά από αυτοσχέδιους μικρούς συνοικισμούς (Γκουβούση,2011), παραπήγματα, παράγκες κλπ.

Οι φορείς πέρα από τη χρήση στρατιωτικών θαλάμων για τη στέγαση των προσφύγων ξεκίνησαν να παραχωρούν έτοιμες κατοικίες σε οικισμούς που τοποθετούνταν περιφερειακά της πόλης. Μέσα σε μια δεκαετία, διαμέσου της οργανωμένης δόμησης αλλά και της απουσίας σχεδιασμού σε αυτήν η πόλη ξεπέρασε κατά πολύ την αρχική της έκταση- όπως προαναφέρθηκε- ενώ χαρακτηριστική ήταν η ασυνέχεια από τον υφιστάμενο ιστό της⁴.

Χάρτης 1 Το σχέδιο πόλης του 1918 (επάνω) και Χάρτης 2 (σελ. 13) η πόλη το 1932 με τους προσφυγικούς συνοικισμούς .

³ Γκουβούση Σοφία, «Συγκροτήματα κατοικιών οργανωμένης δόμησης στην Ελλάδα: δυνατότητες και προοπτικές αναβάθμισης των οικισμών του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (Ο.Ε.Κ.) [Διδακτορική Διατριβή], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 69.

⁴ Βίλμα Χαστάογλου, «Προσφυγική εγκατάσταση και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί της Θεσσαλονίκης, 1922-1930» στο Ιωαννίδου, Ε. (επιμ.), *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης: Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη, (1920-1940)*. Πρακτικά Ημερίδας, Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 44.

Πηγή: Βίλμα Χαστάογλου, «Προσφυγική εγκατάσταση και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί της Θεσσαλονίκης, 1922-1930» στο Ιωαννίδου, Ε. (επιμ.), *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης: Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη, (1920-1940)*. Πρακτικά Ημερίδας, Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη 2010.

Στους συνοικισμούς που ιδρύθηκαν ήταν και η Καλαμαριά- μια περιοχή που δέχτηκε μεγάλο μέρος του αριθμού των προσφύγων που κατέφθασαν στην Θεσσαλονίκη λόγω του γεωγραφικού της σημείου (Νοτιοανατολικά της πόλης) και της κοντινής της απόστασης με τη θάλασσα. Η περιοχή στο σύνολό της κατοικήθηκε από Ποντιακής καταγωγής πρόσφυγες- αφού πριν την έλευσή τους αναφέρεται ότι αποτελούσε μια έρημη περιοχή- σχεδόν ακατοίκητη- που χρησιμοποίησαν οι στρατιώτες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου για τη στρατοπέδωσή τους⁵.

Οι θάλαμοι αυτοί, που ήταν επί της ουσίας ξύλινα παραπήγματα, στέγασαν αρχικά τους πρόσφυγες. Αργότερα, υπήρξε οργανωμένη δόμηση και προστέθηκαν οι περιφερειακοί του κέντρου της Καλαμαριάς συνοικισμοί, όπως η Νέα Κρήνη με αυτοστέγαση και η Κηφισιά ή ο Φοίνικας ως αυτογενείς (Αποστόλου, 2017).

2.2 Η δημιουργία του Φοίνικα

Μέχρι και τη δεκαετία του '60, παρά τις προσπάθειες του κράτους, η προσφυγική αποκατάσταση συνέχιζε να αποτελεί πρόβλημα μείζονος σημασίας. Ταυτόχρονα, όπως

⁵ Ελένη Ιωαννίδου, Jose Rodriguez (επιμ.), *Η Καλαμαριά στο Μεσοπόλεμο (1920-1940). Πρόσφυγες. Δημιουργώντας τη Νέα Πατρίδα*. ΙΑΠΕ- University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 13.

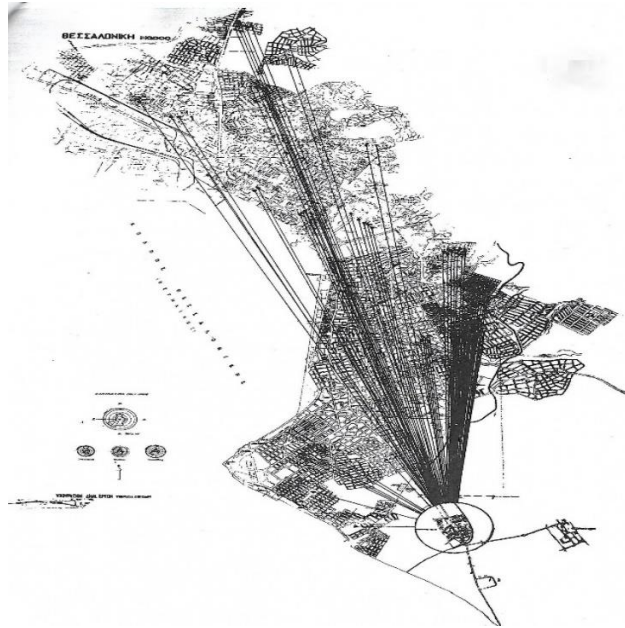
αναφέρει η Γκουβούση (2011), εκείνη την περίοδο ανέκυψε η επιθυμία για την εκκαθάριση των υποβαθμισμένων περιοχών. Έτσι, το 1959 καταστρώθηκε το πρόγραμμα «στεγάσεως των παραπηγματούχων οικογενειών Αθηνών- Πειραιώς- Θεσσαλονίκης⁶», στο πλαίσιο των προγραμμάτων Προσφυγικής και Λαϊκής Κατοικίας, υπό τη συνεργασία των Υπουργείων Κοινωνικής Πρόνοιας και Δημοσίων Έργων. Η υλοποίηση του έγινε υπό τη μορφή της αυτοστέγασης και της παροχής έτοιμων κατοικιών σε συγκροτήματα.

Εικόνα 1: Το διάταγμα με αριθμό 692 που προέβλεπε την μετακίνηση των παραπηγματούχων.

Πηγή: Ν.Δ. 4176/1961. Φ.Ε.Κ. 164/14.9.1961, Τεύχος Πρώτον.

⁶ Ν.Δ. 4176/1961. Φ.Ε.Κ. 164/14.9.1961, Τεύχος Πρώτον.

Χάρτης 3: Περιοχές της Θεσσαλονίκης από τις οποίες προήλθε ο πληθυσμός του Φοίνικα.

Πηγή: Φατούρος Δημήτρης, *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.

Ένας από τους συνοικισμούς που δημιουργήθηκε είναι ο Φοίνικας, στη Θεσσαλονίκη, στα ανατολικά της Καλαμαριάς, εκεί όπου άλλοτε βρισκόταν μια μεγάλη έκταση χωραφιών. Παραδόθηκε προς χρήση στους κατοίκους του το 1961. Ο Φοίνικας υπάγεται σήμερα στο Δήμο Καλαμαριάς και την κατασκευή του επιμελήθηκε η υπηρεσία Οικισμού. Μέσω της δημιουργίας του εξυγιάνθηκαν περιοχές της Θεσσαλονίκης, όπως η Τούμπα και η περιοχή του Αξιού.

Εικόνα 2: Τα εγκαίνια της περιοχής του Φοίνικα.

Πηγή: Φατούρος Δημήτρης, *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.

3. Η αποτύπωση του Φοίνικα

3.1 Οριοθέτηση της περιοχής

Ο Φοίνικας βρίσκεται σε απόσταση 7 χιλόμετρων από το κέντρο της Θεσσαλονίκης και αποτελεί, επί της ουσίας, την ανατολική είσοδό της. Συνορεύει με τις περιοχές του Αγίου Ιωάννη, της Μίκρας και της Πυλαίας. Η σύνδεσή του με το κέντρο της πόλης μπορεί να γίνει απευθείας μέσω της κεντρικής λεωφόρου Εθνικής Αντιστάσεως που διασπά το Φοίνικα σε δύο μέρη και ενώνει ταυτόχρονα τη Θεσσαλονίκη με το αεροδρόμιό της και τα μεγάλα εμπορικά κέντρα της Πυλαίας.

Τα όρια του συνοικισμού καθορίζονται από τις οδούς: Δήμητρας, Κνωσσού, Ηλέκτρας, Ικάρων και Δημοκρίτου. Επίσης, διακριτό σύνορό της αποτελεί το «κανάλι» στα Βορειοανατολικά και Ανατολικά, δηλαδή η Ανατολική Περιφερειακή Τάφος αντιπλημμυρικής προστασίας. Η περιοχή καλύπτει το 6% της συνολικής έκτασης του Δήμου Καλαμαριάς⁷ και συγκροτείται από τις οδούς που φαίνονται στον παρακάτω χάρτη.

Χάρτης 4: Χάρτης της περιοχής του 2001.

Πηγή: Δήμος Καλαμαριάς, Διεύθυνση Πολεοδομίας, Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών, 2001. Φωτογραφία που ανακτήθηκε κατά την επιτόπια έρευνα μου στον χώρο του Πολιτιστικού Εξωραϊστικού Συλλόγου Φοίνικα.

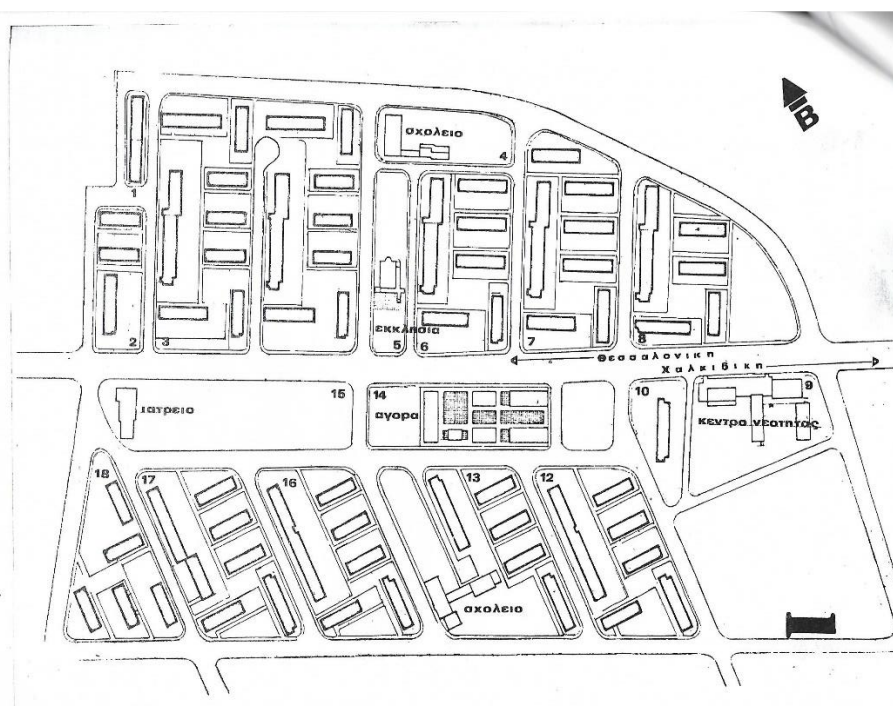
⁷ Πηγή: Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Φοίνικα.

3.2 Ο αστικός χώρος

«Ο Φοίνικας έχει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά πρασίνου», όπως αναφέρει ο πρόεδρος του Συλλόγου της περιοχής, και αντιλαμβάνεται κανείς με την περιήγησή του εκεί. Στο κέντρο του υπάρχει ένα μεγάλο πάρκο με συστοιχίες δέντρων και ακριβώς δίπλα σε αυτό η πλατεία και η κεντρική αγορά με 52 διαθέσιμα καταστήματα, εκ των οποίων λειτουργούν σήμερα περίπου 10, όπως ένας φούρνος, ένα καφεκοπτείο, δύο φαρμακεία, ένα κομμωτήριο κ.α. Αξιοσημείωτη δε είναι η απουσία καταστημάτων αναψυχής, εστίασης ή πώλησης ειδών που δεν ανάγονται σε πρώτης ανάγκης, καθώς και τραπεζικών υποκαταστημάτων.

Ακριβώς απέναντι από την πλατεία βρίσκεται ο Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Επιπλέον, στην περιοχή λειτουργούν δύο δημοτικά σχολεία, το ΚΑΠΗ του Φοίνικα, δυο παιδικές χαρές, οι εγκαταστάσεις της Πρόνοιας και του οργανισμού «Το Χαμόγελο του Παιδιού».

Στα ανατολικά σύνορα της περιοχής υπάρχουν αθλητικές εγκαταστάσεις και οι εγκαταστάσεις του Δασοβοτανικού Κήπου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης- μια μεγάλη δηλαδή έκταση πρασίνου.

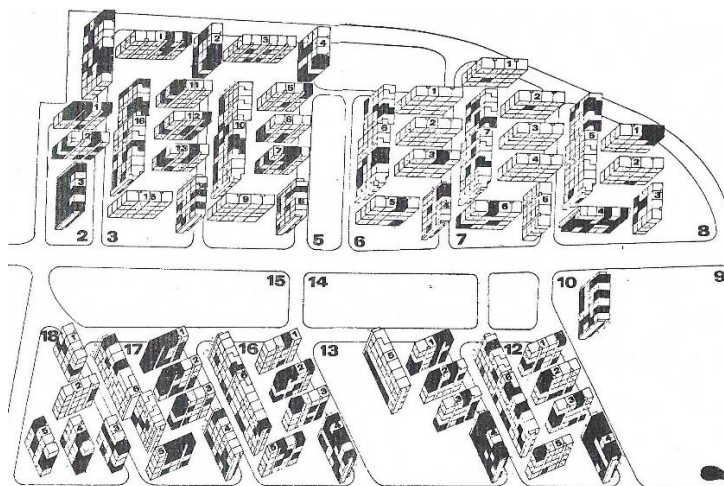

Χάρτης 5: Άποψη του τρόπου δόμησης της συνοικίας.
Πηγή: Φατούρος Δημήτρης, Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.

3.3 Η «εργατική» κατοικία

Ο πληθυσμός της περιοχής ανέρχεται σε 4.600 άτομα περίπου (στα οποία περιλαμβάνονται και οικογένειες τσιγγάνων) σύμφωνα με τα στοιχεία του Συλλόγου, αριθμός που αντιστοιχεί στο 4% του συνολικού πληθυσμού της Καλαμαριάς. Ενώ, στα τέλη της δεκαετίας του '70 η περιοχή κατοικούνταν από 6.013 ανθρώπους (Φατούρος, et al., 1972). Επιπλέον, υπάρχουν 1.445 «εργατικές» κατοικίες με ένα, δύο, τρία και τέσσερα δωμάτια. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι κατοικίες, λόγω των πολλών δικαιούχων, δόθηκαν με κλήρωση.

Η κτιριακή υποδομή, έργο που ανέλαβε να φέρει εις πέρας ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας⁸, είναι σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη σύμφωνα με τα πρότυπα των «κηπουπόλεων»⁹. Για τον Κωνσταντινίδη ο Φοίνικας έπρεπε να αποτελείται από διάσπαρτα κτήρια σε υπαίθριους κοινόχρηστους χώρους- με εμφανή οπτικά σημεία φυγής- και ομοιομορφία στον τρόπο δόμησης του κτιριακού συνόλου ως προς τα δομικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, οι οικοδομές αποτελούν όλες πολυκατοικίες των 4 ορόφων- με το ισόγειο να αντιστοιχεί στον πρώτο όροφο- με εμφανή κάρναβο στις όψεις, απλούς ορθογώνιους όγκους και απουσία διάκοσμου¹⁰.

Χάρτης 6: Σχέδιο του τρόπου δόμησης των πολυκατοικιών στην περιοχή.

Πηγή: Φατούρος Δημήτρης, *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.

⁸ Για τη λειτουργία του Ο.Ε.Κ βλ. Γκουβούση Σοφία, *Συγκροτήματα κατοικιών οργανωμένης δόμησης στην Ελλάδα, Δυνατότητες και προοπτικές αναβάθμισης των οικισμών του Οργανισμού εργατικής κατοικίας (Ο.Ε.Κ)* [Διδακτορική Διατριβή], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2011.

⁹ Πηγή: https://m.facebook.com/pg/pesfoinika/about/?ref=page_internal&mt_nav=0

¹⁰ Γκουβούση Σοφία, *Συγκροτήματα κατοικιών οργανωμένης δόμησης στην Ελλάδα, Δυνατότητες και προοπτικές αναβάθμισης των οικισμών του Οργανισμού εργατικής κατοικίας (Ο.Ε.Κ)* [Διδακτορική Διατριβή], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2011, σ. 259.

Διαφοροποιούνται, εμφανισιακά, μόνο ως προς τον τύπο τους, ανοιχτός ή κλειστός. Αυτό σημαίνει ότι ο ανοιχτός τύπος αντιστοιχεί σε οικοδομές με κοινόχρηστα μπαλκόνια, από τη μια πλευρά, από όπου έχουν πρόσβαση οι ένοικοι χρησιμοποιώντας τα δύο εξωτερικά κλιμακοστάσια που βρίσκονται δεξιά και αριστερά της οικοδομής. Στις κλειστού τύπου πολυκατοικίες εμπίπτουν οι εξής δύο κατηγορίες: είτε αυτές με μια κλειστή είσοδο που οδηγεί σε ένα κεντρικό κλιμακοστάσιο και καταλήγει σε κοινόχρηστα μπαλκόνια- από τη μια πλευρά της οικοδομής- από όπου έχουν πρόσβαση οι ένοικοι στα διαμερίσματά τους, είτε αυτές με μια κλειστή είσοδο, ένα κεντρικό κλιμακοστάσιο και μπαλκόνια μόνο ιδιωτικά.

Αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο που παρεμβάλλονται ημι-υπαίθριοι χώροι ανάμεσα στις πολυκατοικίες, αντιλαμβάνεται κανείς ότι υπάρχουν σύνολα οικοδομών πιο κοντά μεταξύ τους. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος κάθε νούμερο οδού αντιστοιχεί σε περισσότερες από μια οικοδομές. Έτσι παρατηρείται το εξής παράδοξο: Το νούμερο 12 της οδού Άρεως, παραδείγματος χάριν, να αφορά 4 οικοδομές (12/1, 12/2, 12/3 κλπ.).

Εικόνα 3: Ημι-υπαίθριος χώρος ανάμεσα σε πολυκατοικίες.

Πηγή: Προσωπική συλλογή

4. Η ταυτότητα της κοινωνικής καθημερινότητας. Συμβολισμοί και αντιθέσεις

4.1 Το σπίτι

Στην προσπάθεια αναζήτησης προσφυγικών επιρροών στη «εργατικής»¹¹ συνοικίας του Φοίνικα, αμέσως μετά την ανάληψη του ρόλου του ερευνητή, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η έρευνα της Hirschon (2006) στην προσφυγική συνοικία της Κοκκινιάς στον Πειραιά. Ο τρόπος βιοπορισμού των προσφύγων της γειτονιάς των Γερμανικών στην Κοκκινιά παρουσιάζει αναμφισβήτητα πολλές ομοιότητες, τουλάχιστον ως προς το σπίτι και τη γειτονιά ως συμβολικές κατηγορίες, πλούσιες σε αντιθέσεις που δομούν την επιβίωση και τη συνύπαρξη. Αυτό αφορά άμεσα τη προσφυγική ζωή στο Φοίνικα στα παρελθόντα χρόνια αλλά και τα «κατάλοιπα» της στο σήμερα.

Αναλυτικότερα, μπαίνοντας κανείς στα σπίτια των Φοινικιωτών αντιλαμβάνεται αφενός την έλλειψη χώρου, ακόμα και σε εκείνα των 3 δωματίων, και αφετέρου το πόσο κοντά βρίσκεται το ένα στο άλλο. Παράλληλα, όλα παρουσιάζουν ομοιομορφία ως προς τα τετραγωνικά και τους χώρους τους ανά πολυκατοικία. Τα περισσότερα σπίτια κατοικούνται από πολλά άτομα συγκριτικά με τον αριθμό των δωματίων τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η συνύπαρξη ακόμη και 4 ή 5 ατόμων σε οικίες 1 υπνοδωματίου. Ταυτόχρονα, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις μετατροπών των χώρων και παρέμβασης από τους ενοίκους στη δομή της οικίας με χτίσιμο των ιδιωτικών μπαλκονιών ή εγκατάστασης γυαλιού σε αυτά για εξοικονόμηση αξιοποιήσιμου χώρου.

Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί όχι μόνο εξαιτίας των λίγων τετραγωνικών ανά άτομο αλλά και στη βάση των όρων εγκατάστασης και των ειδικών αναγκών των κατοίκων. Οι πρώτοι (όροι εγκατάστασης) αφορούν την ανυπαρξία της δυνατότητας να επιλέξουν οι ένοικοι την κατοικία τους και την έλλειψη συσχετισμού αυτής, από τους αρμόδιους, με την πιθανότητα εξέλιξης της εκάστοτε οικογένειας σε κάθε οικία, παράλληλα με την αδυναμία αλλαγής κατοικίας λόγω του χαμηλού οικονομικού επιπέδου. Οι ειδικές ανάγκες από την άλλη, αφορούν τις προσωπικές απόψεις των κατοίκων για το χώρο τους, την ανάγκη για προσέγγιση στερεοτύπων για το πως πρέπει να είναι μια οικία ή ακόμη και τις ανάγκες ανανέωσης του χώρου.¹²

¹¹ Στο Φατούρος Δημήτρης, *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972, σ. 20.

¹² Κοζυράκης, Παπασωτηρίου & Φατούρος, *Ο οικισμός Φοίνικας*. Στο: *Μελέτες για την κατοικία στην Ελλάδα: προβλήματα παραγωγής και οργάνωσης του χώρου*. Αθήνα 1979, σ. 319-321.

Κατά αυτόν τον τρόπο αποτελεί και λογική συνέχεια το γεγονός ότι οι χώροι ενός σπιτιού στο Φοίνικα αποκτούν διαφορετικές προτεραιότητες ως προς τη χρήση τους, έτσι ώστε να μπορεί να γίνει λειτουργική η καθημερινότητα. Έτσι, παρατηρείται ότι το καθιστικό πολλές φορές χρησιμοποιείται ως υπνοδωμάτιο ή ως τραπεζαρία τις μεσημεριανές και τις βραδινές ώρες. Σύμφωνα με την Hirschon (2006) «...η έλλειψη χώρου είχε επιβάλλει τη συνύπαρξη διαφορετικών λειτουργικών χρήσεων μέσα στο ίδιο δωμάτιο [...] εκ πρώτης όψεως οι συγκεκριμένες πολλαπλές χρήσεις που χαρακτήριζαν τα δωμάτια των Γερμανικών υποδηλώνουν αδιαφορία για τη διαρρύθμιση του χώρου»¹³.

Παρά τη σύγχυση όμως, που εκ πρώτης όψεως δημιουργεί αυτή η εικόνα, δεν θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει ότι τα σπίτια στο Φοίνικα είναι πάντα καθαρά και τακτοποιημένα, προσεγμένα ακόμη και ως προς την τελευταία λεπτομέρεια. Περνώντας χρόνο σε αρκετά από αυτά δεν υπήρξε καμία φορά που τα έπιπλα στο καθιστικό μετά τη χρήση τους για τον βραδινό ύπνο δεν τακτοποιήθηκαν ή το τραπέζι δεν συμμαζεύτηκε μετά από το φαγητό. Αυτό εξηγείται με βάση την ανάγκη να είναι λειτουργικοί οι χώροι-εφόσον χρησιμοποιούνται ποικιλοτρόπως λόγω του περιορισμού που υπάρχει ως προς το μέγεθός τους πρέπει να είναι «έτοιμοι» να εξυπηρετήσουν την επόμενη χρήση τους ή/και να δεχτούν επισκέπτες.

Στον αντίποδα, όμως, διαπιστώνει κανείς ότι η διαμονή σε αυτές τις οικίες σημαίνει ταυτόχρονα έλλειψη ιδιωτικότητας και θαλπωρής. Λόγω της παλαιότητας αλλά και των υλικών με τα οποία έχουν δομηθεί οι κατοικίες αυτές δεν παρέχουν κανενός είδους ηχομόνωση. Από αυτό συνεπάγεται η «άμεση» συμβίωση με τους γείτονες και η ανυπαρξία μόνωσης των εξωτερικών ήχων (κίνηση αυτοκινήτων ως προς τον ήχο των μηχανών, κορναρίσματα, μουσική από διερχόμενα αυτοκίνητα ακόμη και τις πολύ πρωινές ώρες κλπ.), ιδίως στους χαμηλότερους ορόφους (ισόγειο και πρώτος όροφος).

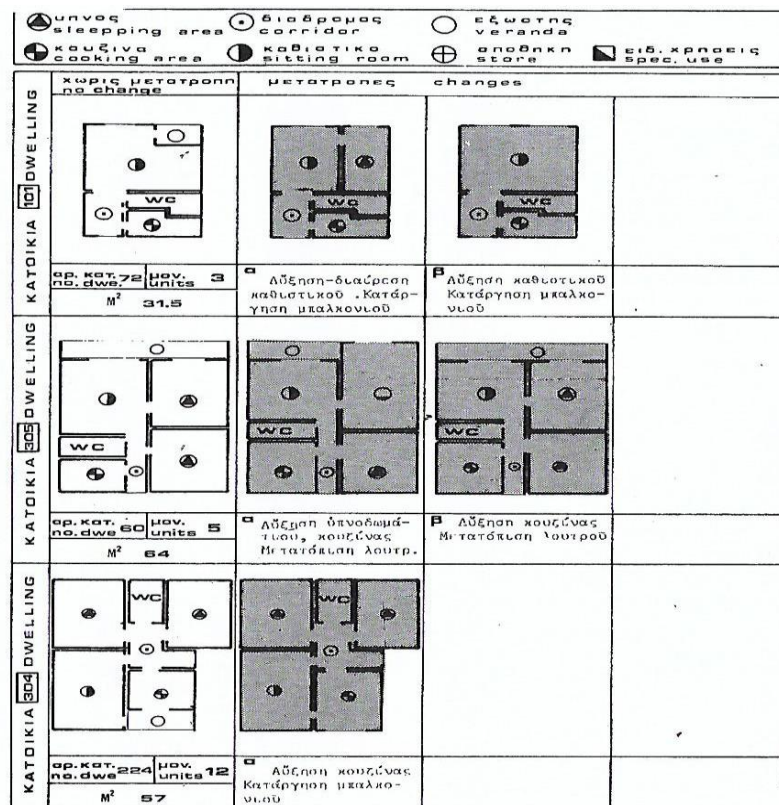
Αν λοιπόν το «νοικοκυριό», σύμφωνα με τον Παπαταξιάρχη¹⁴, και κατά συνέπεια- με την ευρύτερη έννοια του όρου- το σπίτι «συνιστά μια ασφαλή θέση του υποκειμένου μέσα στον κόσμο», για τους Φοινικιώτες ο όρος νοικοκυριό συμβολίζει αυτομάτως τη διαρκή προσπάθεια αναζήτησης ασφάλειας και λειτουργικότητας των χώρων, αφού προσπαθούν καθημερινά είτε για την καλύτερη αξιοποίηση των χώρων τους είτε για να

¹³ Στο Hirschon Renee, *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής καταστροφής: Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2006, σ 249.

¹⁴ Παπαταξιάρχης Ευθύμιος, Σημειώσεις για το μάθημα «Ελληνική Εθνογραφία» στο πλαίσιο του προπτυχιακού προγράμματος του τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας της σχολής Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

μπορέσουν να απομονωθούν από τους εξωτερικούς παράγοντες και να νιώσουν οικεία στον προσωπικό τους χώρο. Ομοίως, στην περίπτωση μελέτης μας, τα «οικεία κελύφη» που περιγράφει η Νικολαΐδου χάνουν το νόημα τους¹⁵ και η ταυτότητα του κατοίκου του Φοίνικα φαίνεται να συγκροτείται με όρους ανασφάλειας στη βάση της αντίθεσης, που συμπεραίνεται από τα παραπάνω, οικείο- ανοίκειο.

Παρόλο που οι κάτοικοι μου απάντησαν πως είναι απόλυτα ευχαριστημένοι από τα «νοικοκυριά» τους στην αντίστοιχη ερώτηση, οι περισσότεροι από αυτούς έχουν προβεί στις προσθήκες που προανέφερα, γεγονός που μας θυμίζει την ικανότητα προσαρμογής και φαντασίας των προσφύγων της Κοκκινιάς (Hirschon, 2006) και αποσκοπεί στην προσπάθεια να αποκτήσουν περισσότερο χώρο ή/και για να ανανεώσουν τον ήδη υπάρχοντα και να βελτιώσουν την καθημερινότητά τους. Οι προσθήκες αυτές φαίνεται να συμβολίζουν τη διασφάλιση του «νοικοκυριού» και- κατά συνέπεια- της ευμάρειας και της ευταξίας αυτού.

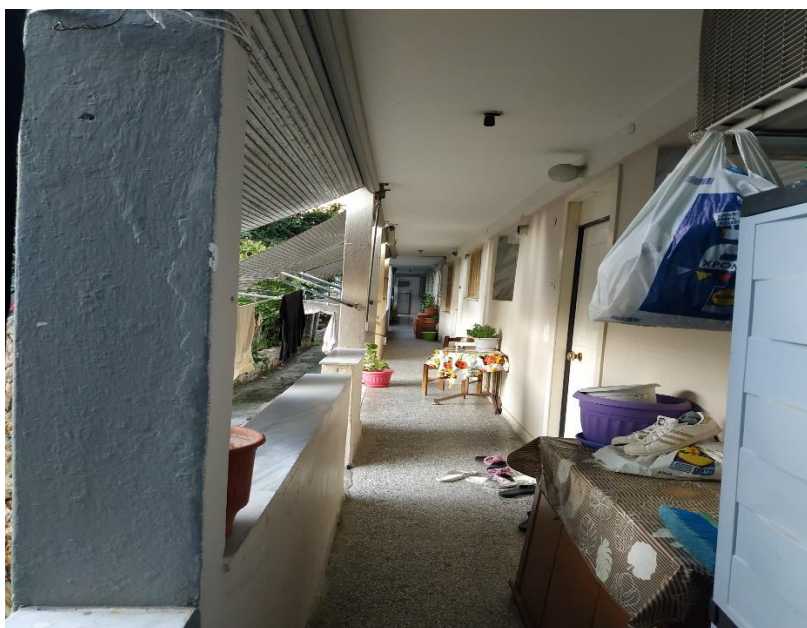
Εικόνα 4: Παραδείγματα σταδιακής μεταβολής σε διαφορετικούς τύπους διαμερισμάτων.

Πηγή: Κοζυράκης, Παπασωτηρίου & Φατούρος, Ο οικισμός Φοίνικας. Στο: *Μελέτες για την κατοικία στην Ελλάδα: προβλήματα παραγωγής και οργάνωσης του χώρου*. Αθήνα 1979

¹⁵ Η Νικολαΐδου αναφέρει ότι ο οργανωμένος χώρος (ενν. ο δομημένος) απομονώνει τα άτομα στα «οικεία κελύφη» (ενν. τις οικείες) και περιορίζει την επικοινωνία τους με τα υπόλοιπα άτομα. Στο Σήλια Νικολαΐδου «*Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*», Παπαζήση, Αθήνα 1993, σελ. 244.

4.2 Τα μπαλκόνια και η γειτονιά

Η συμβίωση με τους γείτονες στο Φοίνικα λόγω της κακής ηχομόνωσης και των μεσοτοιχιών επεκτείνεται, όπως είναι λογικό, και στα κοινόχρηστα μπαλκόνια, ενώ ο τρόπος διαχείρισης της διαφοροποιείται ανάλογα με τις ώρες της ημέρας (πρωί, μεσημέρι και βράδυ). Ειδικότερα, τα μπαλκόνια, στις πολυκατοικίες ανοιχτού τύπου (βλ. Ενότητα 3.3), από νωρίς το πρωί αποκτούν «ζωή» από τις νοικοκυρές που βγαίνουν για να απλώσουν τα πλυμένα ρούχα ή για να καθαρίσουν ή για να κάνουν τις εξωτερικές δουλειές του νοικοκυριού. Λόγω της διαμόρφωσης των μπαλκονιών οι χαιρετισμοί με τους γείτονες θεωρούνται σε κάθε περίπτωση αναπόφευκτοι.

Εικόνα 5: Άποψη ενός κοινόχρηστου μπαλκονιού σε μια ανοιχτού τύπου πολυκατοικία.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Η σχέση με τους γείτονες εξαιτίας ακριβώς της φύσης των οικοδομών φαίνεται να διέπεται από την αρχή της κοινοκτημοσύνης. Όμως, στην πραγματικότητα κινείται ανάμεσα σε δύο πόλους- τη φιλία και τον ανταγωνισμό- που διαφοροποιούνται κατά τη διάρκεια της ημέρας. Τις πρωινές ώρες, κατόπιν των τυπικών χαιρετισμών, αρχίζουν τα προβλήματα. Όπως μου ανέφερε η Μαρίνα (46 χρονών) για τη γειτόνισσά της: «...Μου έκοψε τα σκοινιά τις προάλλες αυτή και που να απλώσω τα ρούχα (δείχνοντας το γειτονικό σπίτι και μην μπορώντας να κρύψει τον εκνευρισμό της) γιατί δεν με γουστάρει που μένω δίπλα της. Άνθρωπο δεν γουστάρει αυτή..». Ενώ, στη συνέχεια αντιλήφθηκα από περιγραφές κι άλλων ενοίκων της οικοδομής ότι η γειτόνισσα στην οποία αναφέρεται συμπεριφέρεται έτσι σε όποιον αποφασίσει να διαλέξει το διπλανό της σπίτι ως κατοικία του γιατί έχει το κλειδί του σπιτιού από την ιδιοκτήτρια (για να το δείχνει

σε πιθανούς ενοικιαστές) και χρησιμοποιεί το χώρο, όταν δεν κατοικείται, ως αποθήκη για προσωπικά της αντικείμενα ή ως προσθήκη, θα μπορούσαμε να πούμε, στο δικό της. Παρόμοιες περιγραφές προβλημάτων άκουσα κι από άλλες ερωτηθείσες που μου ανέφεραν ότι μονίμως ψάχνουν τα πράγματά τους, π.χ. τα μανταλάκια για τα ρούχα ή τη σκούπα τους.

Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι η κοινοκτημοσύνη στα κοινόχρηστα μπαλκόνια του Φοίνικα δεν αφορά μόνο στη χρήση του χώρου αλλά και των μικροαντικειμένων. Αυτό συμβαίνει διότι οι ένοικοι έχουν τοποθετήσει εκεί μικρο-έπιπλα, όπου φυλάσσουν είδη καθαριότητας ή ακόμη και προσωπικά είδη, όπως παπούτσια, δημιουργώντας πολλές φορές πρόβλημα στη διέλευση των υπολοίπων αλλά αφήνοντας ταυτόχρονα ελεύθερη την πρόσβαση στα προσωπικά τους αντικείμενα στον οποιονδήποτε.

Τα κοινόχρηστα μπαλκόνια λοιπόν αποτελούν την προέκταση- τη συνέχεια- των σπιτιών τους, λόγω της έλλειψης χώρου, που προαναφέρθηκε στην υποενότητα 4.1. της παρούσας εργασίας, γεγονός που δικαιολογεί και την επιμονή στην καθαριότητά τους αλλά και τον εξωραϊσμό τους (π.χ. γλάστρες με λουλούδια). Αυτό όμως που θα έκανε ιδιαίτερη εντύπωση στον καθένα είναι το γεγονός ότι οι ίδιες ερωτηθείσες, που παραπονέθηκαν ότι ψάχνουν τα πράγματά τους είναι εκείνες που σε ανύποπτο χρόνο τα δάνειζαν στις γειτόνισσες που τα χρειαζόντουσαν τη δεδομένη στιγμή ή που θα τύχαινε να τα χρειαστούν: *«Έλα βρε, μια πόρτα είμαστε, πάρε το δικό μου φαράσι όποτε θες, τι κάθεται και ψάχνεις»* είπε κάποια στιγμή η Έλλη (39 χρονών) στην γειτόνισσά της.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι τα μικροαντικείμενα αυτά που ανήκουν στο εκάστοτε νοικοκυριό και τίθενται στην διάθεση των γειτόνων προς χρήση συμβολίζουν την προσπάθεια των νοικοκυρών να φανούν φιλόξενες και αποτελούν ένα μέσο άσκησης πολιτικής για την επιβίωση μέσα από τη συνύπαρξη. Επί της ουσίας είναι η προέκταση του νοικοκυριού στον δημόσιο χώρο. Ο δανεισμός τους σε αυτή τη περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβολίζει την ευμάρεια και την αυτονομία ενός νοικοκυριού- παράλληλα με τη φιλοξενία- ενώ η απώλεια ή η μη επιστροφή των αντικειμένων το ακριβώς αντίθετο, γεγονός που δημιουργεί ανταγωνισμό και αντιπαλότητες ανάμεσα στις νοικοκυρές. Ταυτόχρονα, αντικατοπτρίζεται και ο έμφυλος χαρακτήρας του ρόλου που έχουν αναλάβει οι γυναίκες ως νοικοκυρές, αφού πάντα σε τέτοια περιστατικά πρωταγωνιστεί το γυναικείο φύλο και απουσιάζει παντελώς το ανδρικό. Αφενός προσπαθούν να δείχνουν ότι το νοικοκυριό τους τα έχει όλα, αφετέρου

όταν δημιουργούνται απώλειες αναλαμβάνουν και πάλι την άτυπη υποχρέωση να το διαφυλάξουν.

Κατά τις μεσημεριανές ώρες το τοπίο αλλάζει ως προς την κινητικότητα στους χώρους των μπαλκονιών, αφού οι νοικοκυρές μπαίνουν στα σπίτια για να στρώσουν το μεσημεριανό τραπέζι. Παρόλα αυτά, η κίνηση δεν σταματά εντελώς αφού είναι σύνηθες το φαινόμενο της ανταλλαγής γευμάτων ανάμεσα στις γειτόνισσες. Στο πλαίσιο που έχει ορίσει ο Mauss (1999) για το «δώρο» και την υποχρέωση ανταπόδοσής του που αυτό δημιουργεί στον δωρολήπτη, παρατηρεί κανείς ότι τα ίδια πιάτα επιστρέφονται πάντα γεμάτα με κάποιο έδεσμα, σε σύντομο χρονικό διάστημα. Πέρα από την ανάγκη για ομαλή συμβίωση, ειδικά από τη στιγμή που η τελευταία επιβάλλεται λόγω των συνθηκών, η ανταλλαγή γευμάτων στην περίπτωση του Φοίνικα, συμβολίζει και την σιωπηρή ανάγκη ανάδειξης των ικανοτήτων των νοικοκυρών, άρα και της αυτοτέλειας των νοικοκυριών τους.

Ταυτόχρονα, φαίνεται να αποτελεί μια προσπάθεια να δημιουργηθεί η υποχρέωση ανταπόδοσης για την υποθετική περίπτωση που αυτό θα είναι αναγκαίο. Δηλαδή, αν μια νοικοκυρά απουσιάζει μια μέρα από το σπίτι της η γειτόνισσα «νιώθοντας» την υποχρέωση από την προηγούμενη φορά θα φέρει ένα πιάτο με φαγητό στο σπίτι της πρώτης. Φυσικά, αυτό δεν χρειάζεται σχεδόν ποτέ, όμως είναι ένας τρόπος εφησυχασμού και ένα κοινό μυστικό που υποβόσκει στη φράση της Φαίης (55 ετών): *«Και το πιάτο της έχω να επιστρέψω και ποτέ δεν ξέρεις. Άνθρωποι είμαστε.»* Επί της ουσίας, η ανταλλαγή του φαγητού λειτουργεί αντίστοιχα με τα μικροαντικείμενα που ανταλλάσσονται τις πρωινές ώρες (μανταλάκια κλπ.). Αυτή η πρακτική ανταλλαγής θυμίζει την αναφορά της Hirschon (2006) για την συμπεριφορά των γυναικών της προσφυγικής Κοκκινιάς σε επίπεδο γειτονικών σχέσεων.

Από την άλλη πλευρά, και οι δύο μορφές ανταλλαγής στα μπαλκόνια του Φοίνικα «κινούνται» ανάμεσα στους δύο από τους τρεις τύπους αμοιβαιότητας που ορίζει ο Sahlins σχετικά με την ανθρώπινη ανταλλαγή υλικών- δώρων, την γενικευμένη και την ισορροπημένη. Η πρώτη αφορά *«ένα σύστημα προσφοράς όπου δεν λαμβάνεται υπόψη η ποσότητα των προσφερόμενων αγαθών, καθώς υπάρχει η παραδοχή ότι κάτι θα δοθεί, κάποια στιγμή στο άγνωστο μέλλον, σε ανταπόδοση»* και *«δεσπόζει σε οικογένειες και νοικοκυριά, όπου υπάρχει συχνή ανταλλαγή»*. Η δεύτερη αντιστοιχεί στην *«άμεση*

ανταλλαγή» όπου «κάτι ανταλλάσσεται με την ελπίδα να επιστραφεί κάτι άλλο ίσης αξίας, συνήθως σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο»¹⁶.

Ουσιαστικά, η ανταλλαγή κατά τις πρωινές ώρες αποτυπώνεται χαρακτηριστικά και στους δυο τύπους αμοιβαιότητας, αφού οι νοικοκυρές προσφέρουν μέρη του νοικοκυριού τους με την πεποίθηση ότι αυτά θα επιστραφούν άμεσα ή ότι στην περίπτωση που θα χρειαστούν οι ίδιες κάτι ανάλογο θα μπορούν να το έχουν-ανεξάρτητα από το γεγονός ότι θα καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για να μην συμβεί αυτό. Η ανταλλαγή αυτή εκτός από το γεγονός ότι είναι συχνή, είναι και απροσδιόριστης ποσότητας και η ανταπόδοσή της αφορά και το εγγύς καθώς και το απώτερο μέλλον, αφού δεν προσδιορίζεται χρονικά. Ταυτόχρονα, καλλιεργείται στο πλαίσιο της γειτνίασης, μια σχέση δηλαδή με διάρκεια. Από την άλλη πλευρά η αμοιβαιότητα που δημιουργεί η ανταλλαγή κατά τις μεσημεριανές ώρες (πιάτων-φαγητού) αντιπροσωπεύει τη γενικευμένη μορφή της, αφού και γίνεται συστηματικά και ενυπάρχει σε αυτήν η παραδοχή ότι θα ανταποδοθεί στην περίπτωση που χρειαστεί στο μέλλον.

Τα απογεύματα οι οικοδομές στο Φοίνικα αποκτούν και πάλι ζωή. Αυτές τις ώρες αντικρύζει κανείς από 3 ως 5 γυναίκες μαζεμένες στα μπαλκόνια, να κουβαλάνε καρέκλες και να κάθονται μπροστά από τα κλιμακοστάσια, καθώς εκεί υπάρχει περισσότερος χώρος, να συζητάνε και να πίνουν καφέ (το χειμώνα αυτό μεταφέρεται εντός του οικιακού χώρου). Οι γυναίκες αυτές τις περισσότερες φορές δεν είναι όλες ένοικοι της ίδιας πολυκατοικίας, αλλά της ευρύτερης γειτονιάς.

Στις συζητήσεις τους μαθαίνει κανείς τα νέα της ημέρας, που αφορούν είτε το προσωπικό επίπεδο, είτε το ευρύτερο επίπεδο. Το ευρύτερο επίπεδο περιλαμβάνει οποιοδήποτε νέο αφορά τη συμβίωση με τους γείτονες που, συνήθως, δεν παρίστανται στη συγκεκριμένη κουβέντα, γεγονός που συμβολίζει και πάλι την κακή ηχομόνωση και την πολύ πυκνή κατοίκηση. Επιπρόσθετα, επιβεβαιώνει την προοπτική δημιουργίας ανασφάλειας, αφού η προσωπική ζωή των γειτόνων γίνεται αντικείμενο σχολιασμού εν αγνοία τους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οποιαδήποτε αντιπαλότητα δημιουργηθεί τις πρωινές ώρες ανάμεσα στις γειτόνισσες, σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, εξαλείφεται

¹⁶ Στο Wilk R. Richard, Cligget C. Lisa., *Οικονομία και πολιτισμός: Αρχές οικονομικής ανθρωπολογίας*, επιμέλεια: Μουτάφη Βασιλική, Κριτική, Αθήνα 2010, σ. 270.

αυτομάτως εφόσον παραστούν στη συνάθροιση. Έτσι, δυο γειτόνισσες που το πρωί λογομάχησαν για τον οποιονδήποτε λόγο μπορεί το απόγευμα να κάθονται μαζί και να πίνουν καφέ. Επίσης, υπάρχει η αντίστοιχη περίπτωση η μια από τις δυο να ενοχλήθηκε από κάτι, να το μετέφερε μόνο σε κάποια τρίτη και εν τέλει και οι τρεις να εμφανιστούν το απόγευμα για κουβέντα στο μπαλκόνι.

Συμπεραίνει, λοιπόν, κανείς ότι ανάμεσα στις πρωινές- μεσημεριανές και τις απογευματινές ώρες υπάρχει μια έντονη αντίθεση. Αυτή αφορά το γεγονός ότι κατά τις πρώτες το μπαλκόνι δίνει την αίσθηση του «ανήκειν». Αποτελεί στην πραγματικότητα τη μεταφορά του σπιτιού- νοικοκυριού και της έμφυλης ταυτότητας στον εξωτερικό χώρο. Κατά τις δεύτερες αποτελεί χώρο έκφρασης της φιλοξενίας, της κοινωνικής δικτύωσης και της ουσιαστικής κοινοκτημοσύνης. Τα απογεύματα τα μπαλκόνια είναι κοινόχρηστος χώρος. Άλλωστε οι χώροι μπροστά από τα κλιμακοστάσια φαίνεται να είναι ουδέτερες ζώνες, χωρίς το πρόσημο της οικειοποίησης.

Μεταφέροντας το βλέμμα στους υπαίθριους χώρους μπροστά και ανάμεσα στις οικοδομές βλέπει κανείς ομάδες αντρών -σπάνια υπάρχουν και γυναίκες ανάμεσά τους- να κάνουν ακριβώς το ίδιο. Θέματα συζήτησης, σε αυτή την περίπτωση, αποτελούν, συνήθως, η πολιτική και το ποδόσφαιρο. Μάλιστα, οι συναθροίσεις αυτές πολλές φορές λαμβάνουν χώρα ακόμη και στα πεζοδρόμια μπροστά από τις οικοδομές- σχεδόν στο δρόμο. Δεν ήταν λίγες οι φορές λοιπόν που εντόπισα σαστισμένους διερχόμενους οδηγούς, που σταμάτησαν σε κόκκινα φανάρια κοντά σε κάποιο αντίστοιχο σημείο συνάθροισης, να κοιτούν απορημένοι.

Στην πραγματικότητα τα μπαλκόνια αλλά και οι υπαίθριοι χώροι μπροστά από τις οικοδομές αποτελούν τον ουδέτερο χώρο, σύμφωνα με τη Νικολαΐδου (1993), ανάμεσα στο δομημένο και τον ελεύθερο χώρο και ορίζουν τις λειτουργίες της μονιμότητας- δηλαδή της ανάγκης για προστασία- και της κινητικότητας- δηλαδή της ανάγκης φυγής, της ανάγκης για επικοινωνία. Ο δομημένος χώρος εν προκειμένω δεν φαίνεται να επιτελεί τη λειτουργία του, σε αντίθεση με τον ουδέτερο. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση του Φοίνικα μετά τη μεταφορά του νοικοκυριού στα μπαλκόνια, δηλαδή στον ουδέτερο χώρο, παρατηρεί κανείς και τη μεταφορά του ουδέτερου στον ελεύθερο χώρο, αφού οι κάτοικοι χρησιμοποιούν τα πεζοδρόμια και τις «πρασινιές» για την ικανοποίηση της ανάγκης τους για επικοινωνία.

Τέτοιου είδους χρήση των εξωτερικών χώρων γίνεται ίσως εύκολα αντιληπτή αφενός εξαιτίας της αραιής κατοίκησης της περιοχής και αφετέρου λόγω της μεγάλης έκτασης πρασίνου που υπάρχει σε αυτήν, ειδικά ανάμεσα στις οικοδομές. Από την άλλη πλευρά,

όμως, τριγυρνώντας κανείς στις γειτονιές του Φοίνικα, αντικρύζει οικοδομές κακοδιατηρημένες, σαν να έχουν μείνει σε μια άλλη εποχή, σε αυτή της δημιουργίας τους, με εμφανείς τις παρεμβάσεις των κατοίκων σε αυτές, αφού αποτελούν την «παραφωνία» μέσα στην υπόλοιπη ομοιογένεια των οικοδομών. Πράγματι, αν εξαιρέσει κανείς τα σπίτια που έχουν βαφτεί σε διαφορετικά από το σύνολο των αντίστοιχων οικοδομών χρώματα, και το σύγχρονο αστικό περιβάλλον (βιτρίνες καταστημάτων, σύγχρονα αυτοκίνητα, καινούργια καταστήματα και οικοδομές στα όρια με τη συνοικία του Αγίου Ιωάννη ή της Πυλαίας) η περιοχή μοιάζει να είναι ίδια με την εποχή που χτίστηκε.¹⁷

Ο τρόπος δόμησης των κατοικιών και της περιοχής γενικότερα (που χτίστηκε ως αυτοτελές σύνολο) από τη μια πλευρά και η σημερινή ευδιάκριτη φθορά που υπάρχει σε αυτές φαίνεται να αντιπαρατίθεται στην μόνιμη ανανέωση της πλούσιας χλωρίδας που υπάρχει στην περιοχή (δέντρα, λουλούδια, φυτά). Παράλληλα, οι μεγάλης συνολικά έκτασης ημι-υπαίθριοι χώροι που παρεμβάλλονται ανάμεσα στις οικοδομές δημιουργούν έντονη αντίθεση ανάμεσα στο «έξω» και στο «μέσα».

Πιο αναλυτικά, ενώ θα έπρεπε οι οικίες να δημιουργούν την αίσθηση της ασφάλειας στους κατοίκους, εντέλει τους προκαλούν συναισθήματα ανασφάλειας λόγω του περιορισμένου του χώρου τους. Αυτό έρχεται σε αντιδιαστολή με τους εξωτερικούς χώρους που εξαιτίας της αραιής κατοίκησής τους και της μεγάλης έκτασης πρασίνου δημιουργούν στους κατοίκους συναισθήματα χαράς και ελευθερίας και καταλήγουν να χρησιμοποιούνται με τρόπο που δεν συνηθίζεται στο πλαίσιο ενός αστικού περιβάλλοντος. Συνοψίζοντας, λοιπόν, θα μπορούσαμε σε ένα γενικότερο επίπεδο να θεωρήσουμε ότι οι ρόλοι αλλάζουν και το έξω αποκτά μάλλον την ιδιότητα του «οικείου» ενώ το μέσα του «ανοίκειου».

Οι Φοινικιώτες λατρεύουν την «ανοιχτωσιά» και το ότι «βρίσκουν πάντα χώρο να παρκάρουν», όπως μου ανέφερε ο Μάρκος (34 χρονών). Αυτό γίνεται ευκολότερα αντιληπτό αν εξετάσει κανείς τον ορισμό του Ποτηρόπουλου για το τοπίο. Σύμφωνα με αυτόν: το τοπίο προκύπτει ως αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ των στοιχείων μιας κοινωνίας και του φυσικού της περιβάλλοντος, και αυτά τα στοιχεία διαμορφώνουν τη μορφή, το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του τόπου (Ποτηρόπουλος, 2009). Από αυτό συνεπάγεται ότι το τοπίο αποτελεί χώρο κοινωνικής πρακτικής και φορέα πολιτισμού (Αποστόλου, 2017). Τα παραπάνω φαίνεται να μετουσιώνονται στις γειτονιές και τα

¹⁷ Βλ. Παράρτημα εικόνων.

μπαλκόνια του Φοίνικα, αν αναλογιστεί κανείς τη σχέση των κατοίκων με το περιβάλλον και τις πρακτικές που ακολουθούν ως προς τη χρήση του. Ταυτόχρονα, καθορίζουν την ταυτότητα του Φοινικιώτη, πάνω σε βασικές αντιθέσεις που συμβολίζουν τον τρόπο διαβίωσης του.

4.3 Ο πολιτιστικός σύλλογος και το πανηγύρι

Ο Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Φοίνικα ιδρύθηκε το έτος 2001 από άτομα του Φοίνικα και σήμερα ο αριθμός των μελών του είναι περίπου 700 άτομα, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης¹⁸. Ο σύλλογος, που βρίσκεται στο κέντρο του Φοίνικα και δίπλα στην αγορά, διεξάγει τμήματα εκμάθησης παραδοσιακών χορών από όλη την Ελλάδα, κατασκευής κοσμημάτων και ζωγραφικής. Παράλληλα, λαμβάνει μέρος σε εκδηλώσεις που τον καλούν εκπροσωπώντας την περιοχή.

Ο σύλλογος αν και συμβάλλει στη δημιουργία ενός κατάλληλου υποβάθρου για την ανάπτυξη της περιοχής είτε μέσω των παραπάνω αρμοδιοτήτων που έχει αναλάβει, είτε μέσω της προσπάθειας να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής των κατοίκων του Φοίνικα προβάλλοντας αξιώσεις στο Δήμο, έχει άρρηκτα συνδεθεί με την κορυφαία εκδήλωση που διοργανώνει κάθε χρόνο στις 13,14 και 15 Αυγούστου στο πλαίσιο της εορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, λόγω της ύπαρξης στην περιοχή του Ιερού Ναού που είναι αφιερωμένος σε αυτήν. Το γνωστό πανηγύρι του Φοίνικα ή αλλιώς τα Φοινικιώτικα.

Είναι γεγονός ότι το πανηγύρι αυτό αποτελεί το λόγο για τον οποίο κάθε χρόνο η συνοικία του Φοίνικα κατακλύζεται από κάθε λογής κόσμο σε σημείο που η «ανοιχτωσιά» της περιοχής παύει να υπάρχει. Είναι χαρακτηριστική η άμεση κινητοποίηση των κατοίκων κάθε χρόνο, οι οποίοι σπεύδουν να αποκλείσουν την πρόσβαση στους ημι-υπαίθριους χώρους σε κάθε επισκέπτη του πανηγυριού, που ψάχνει για διαθέσιμο χώρο στάθμευσης, τοποθετώντας καρέκλες, κάδους απορριμμάτων ή ακόμη και τα δικά τους αυτοκίνητα παράλληλα των πεζοδρομίων. Φυσικά, αυτό συμβαίνει γιατί οι κάτοικοι χρησιμοποιούν τους χώρους για να σταθμεύουν τα δικά τους αυτοκίνητα.

Από νωρίς το μεσημέρι της 13^{ης} Αυγούστου κάθε χρόνο (ενίοτε και 12^{ης}) οι οδοί Στράτου Νικολάου, Οδυσσέως και Μουσών (στην περίμετρο ουσιαστικά της κεντρικής

¹⁸Πηγή: https://m.facebook.com/pg/pesfoinika/about/?ref=page_internal&mt_nav=0

αγοράς) γεμίζουν από αυτοσχέδιους πάγκους μικροπωλητών και τραπεζοκαθίσματα μπροστά από καντίνες, ενώ μόλις «πέσει» ο ήλιος καταφθάνουν σταδιακά οι επισκέπτες και οι κάτοικοι. Κάποιοι ψωνίζουν, άλλοι επισκέπτονται την εκκλησία για να προσκυνήσουν, μερικοί αποφασίζουν να δοκιμάσουν τα σουβλάκια, που ψήνονται από ώρα στα κάρβουνα, περιμένοντας να αρχίζει το γλέντι.

Ο σύλλογος, που όπως προαναφέρθηκε αναλαμβάνει τη διοργάνωση της εμποροπανηγυρης, έχει στήσει τα σκηνικά του στην κεντρική πλατεία. Ξεκινάει, λοιπόν, το πρόγραμμα της βραδιάς μετά την ομιλία του προέδρου, που περιλαμβάνει σκυταλοδρομίες και σκετς από κλόουν για τα παιδιά, παραδοσιακούς χορούς από όλη την Ελλάδα και αργότερα ζωντανή λαϊκή μουσική.

Μόλις πέσει η νύχτα για τα καλά τριγυρνώντας κανείς στο πανηγύρι αντιλαμβάνεται ότι στο κέντρο της πλατείας παίζεται λαϊκή μουσική, ανηφορίζοντας την Στράτου Νικολάου, από έναν ημι-υπαίθριο χώρο, ακούγονται ρεμπέτικα τραγούδια, ενώ ακριβώς πριν και στο τέρμα της (κατηφορικά) παίζονται τσιφτετέλια και ελαφρολαϊκά. Συνολικά στήνονται, επι της ουσίας, 4 μουσικές σκηνές, εκ των οποίων οι τρεις (εξαιρείται του συλλόγου λόγω της αμφιθεατρικής δόμησης της πλατείας) συνοδεύονται από πλαστικά τραπέζια και καρέκλες, φαγητό και ποτό επι πληρωμή. Κατά αυτόν τρόπο, ο καθένας μπορεί να επιλέξει ανάλογα με τις προτιμήσεις του το είδος της μουσικής που θα συνοδεύσει τη διασκέδασή του και το ρυθμό στον οποίο θα χορέψει, μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες.

Πέρα από αυτό όμως, ακριβώς λόγω της συμπύκνωσης και της συνύπαρξης τόσων ειδών μουσικής, κατά μήκος μιας μόνο οδού είναι αναμενόμενο να δημιουργούνται «γκρίζες» ζώνες στα σημεία που βρίσκεται κανείς ανάμεσα σε κάθε δυο από αυτές. Εκεί υπάρχει μια χαώδης ατμόσφαιρα, αφού τα διαφορετικά είδη μουσικών, που προφανώς αναπαράγονται σε μεγάλη ένταση μέσω ηχείων, μπερδεύονται και προκαλείται σύγχυση και αμφιθυμία.

Για τους κατοίκους της περιοχής όλο αυτό είναι γιορτή και οι περισσότεροι φροντίζουν κάθε χρόνο να μην την χάνουν. Μάλιστα, δεν είναι λίγοι αυτοί που προσαρμόζουν το πρόγραμμα των διακοπών τους, έτσι ώστε να μην συμπίπτει με τις ημερομηνίες του πανηγυριού. Ο Γιώργος (26 χρονών) μου ανέφερε σχετικά με αυτό: *«Το πανηγύρι. Πως και πως το περιμένω κάθε χρόνο. Ψωνίζω, χορεύω, εεε, ακούω ωραία μουσική και πάντα προσπαθώ να είμαι εδώ.. Είναι τόσο ωραία. Κρίμα να το χάνει κανείς γιατί και μια φορά το χρόνο είναι και βλέπεις τόσα πράγματα. Μου αρέσει να βλέπω τους τσιγγάνους να χορεύουν»*.

Η απάντηση αυτή του Γιώργου, στην ερώτηση «*Τι σου αρέσει στην περιοχή σου;*» σε συνδυασμό με το πλήθος των μουσικών σκηνών, που προαναφέρθηκαν, νοηματοδοτεί άμεσα την άποψη του Βαζικά (2006) ότι το πανηγύρι στην πόλη και ειδικότερα στο Φοίνικα έχει χάσει την άμεση σύνδεση που είχε κάποτε με τον θρησκευτικό εορτασμό και έχει μετατραπεί «σε αφορμή αποκλειστικώς για διασκέδαση»¹⁹ Αυτό μοιάζει δε να επιβεβαιώνεται αν αναλογιστεί κανείς ότι το πανηγύρι είναι πλέον γνωστό ως το πανηγύρι της περιοχής και όχι της Παναγίας. Σε ένα άλλο επίπεδο όμως μπορεί επίσης να μας οδηγήσει σε μια σειρά από διαπιστώσεις.

Στο πανηγύρι του Φοίνικα οι αντιθέσεις είναι πολλές και έντονες. Πέρα από τα διαφορετικά είδη μουσικής αντικρύζει κανείς και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού των Φοινικιωτών. Αυτό σημαίνει ότι οι τσιγγάνικης καταγωγής Φοινικιώτες είναι πρωταγωνιστές της γιορτής δημιουργώντας ένα έντονα «ανομοιόμορφο» και πολυπολιτισμικό τοπίο. Παρόλα αυτά, η συμμετοχή όλων στο γλέντι αλλά και το γεγονός ότι αυτό καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο που διαμορφώνουν τη ζωή τους (τροποποίηση προγράμματος στην περίπτωση του Γιώργου) αναδεικνύει τη μεγάλη σημασία του για τους κατοίκους. Παράλληλα, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτή η «*περιοδικά επαναλαμβανόμενη κοινωνική αφορμή*» δείχνει ότι τα μέλη της κοινότητας του Φοίνικα «*[..] είναι ενωμένα με δεσμούς και μοιράζονται μια κοσμοθεωρία.*»²⁰

Όταν κάποια στιγμή ρώτησα τη Μαρία (21 ετών), εκτός πλαισίου συνέντευξης, γιατί επιμένει να πηγαίνει κάθε χρόνο στο πανηγύρι μου απάντησε αυθόρμητα, εκτός των άλλων, αυτό: «*Καλά, έρχονται όλοι, από παντού, εγώ που είμαι από δω θα λείπω.. από το δικό μας πανηγύρι;*». «*Στο πανηγύρι*», σύμφωνα με τον Βαζικά (2006), «*έρχονται στο προσκήνιο ο τόπος, με το γεωγραφικό, κοινωνικό και πολιτισμικό του περιεχόμενο, και η ταυτότητα της κοινότητας, η τοπική ταυτότητα, ως ένα σύστημα συμβόλων, νοημάτων και κοινωνικών σχέσεων με άξονα αναφοράς τον τόπο, μέσα από ένα εορταστικό περιβάλλον.*»

Η γιορτή αυτή, λοιπόν, είναι η συμβολική κατασκευή της κοινότητας και αφενός ομογενοποιεί την πολυπολιτισμικότητα της περιοχής διαμέσου της επιτέλεσης της μουσικής και του χορού, αφετέρου αποτελεί ένα σημαντικό υπόβαθρο για την

¹⁹ Γεώργιος Βαζίκας, *Το πανηγύρι της Αγίας Μαρίας στην Ηλιούπολη. Η σύγχρονη μορφή ενός πολιτισμικού φαινομένου στον ελληνικό αστικό χώρο και το κοινωνικό-οικονομικό του πλαίσιο.*, [Διδακτορική Διατριβή], Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2006, σ. 73.

²⁰ Alessandro Falassi, *Festival and Morphology: Time out of Time. Essays on the Festival.* University of New Mexico, Albuquerque, 1987 σ. 2.

«[..]ενίσχυση της ταυτότητας του ατόμου ως προσώπου και ως μέλους μιας ευρύτερης κοινότητας²¹».

Οι Φοινικιώτες ταυτίζονται με το πανηγύρι και αυτό αποτελεί «έναν τόπο αυτοαναφοράς»²² και ένα «μετά-κοινωνικό» φαινόμενο (meta-social), όπως αναφέρει ο Geertz, δηλαδή «μια ιστορία για τον εαυτό τους που τη λένε στον εαυτό τους»²³. Έτσι, συγκροτούν την ταυτότητά τους σε συλλογικό και τοπικό επίπεδο και η διαφορετικότητα μεταξύ τους εξαλείφεται κάτω ένα κοινό σημείο αναφοράς, κάτω από την ομπρέλα της δικής τους γιορτής, της γιορτής του Φοινικιώτη.

Παράλληλα, αναπτύσσουν στο πέρασμα του χρόνου ενωτικούς δεσμούς με τον τόπο τους, το Φοίνικα και νιώθουν μέλη της τοπικής κοινότητας, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι περισσότεροι δεν συμμετέχουν στη διοργάνωση της γιορτής. Παρόλο που φαίνεται να δυσανασχετούν όταν κάθε χρόνο για 4 σχεδόν ημέρες η περιοχή τους ασφυκτιά από την έλευση τόσων ανθρώπων και αυτοκινήτων, την τοποθέτηση των σκηνικών κλπ. αλλά και από την αναπαραγωγή τόσο δυνατής μουσικής, το πανηγύρι συμβολίζει για αυτούς ένα ορόσημο, ένα σημείο αναφοράς άρρηκτα συνδεδεμένο με την ταυτότητά τους.

Σε όλα αυτά φυσικά και είναι αρωγός ο πολιτισμικός σύλλογος, ως ο ηθικός αυτουργός των εκδηλώσεων, πέρα από το ποσοστό της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για τις διάφορες μουσικές σκηνές (επιλογή τραγουδιστών και συμφωνία μαζί τους κάθε χρόνο κλπ.). Ο σύλλογος καλλιεργώντας την εξωστρέφεια των κατοίκων της περιοχής και επιλέγοντας να διδάσκει στην καθημερινότητα και να παρουσιάζει χορούς από όλη την Ελλάδα στο πανηγύρι δηλώνει ρητά την ιδιαίτερη πολυπολιτισμική ταυτότητα της συνοικίας και την προσπάθειά του να προσπελαστούν οι ιδιαιτερότητες της σύστασης των Φοινικιωτών.

²¹ Liliane Weissberg, *Introduction* στο Dan-Ben Amos and Liliane Weissberg (ed.), *Cultural Memory and the Construction of Identity*, Wayne State University, Detroit 1999, σ. 13.

²² Γεώργιος Βαζίκας, *Το πανηγύρι της Αγίας Μαρίας στην Ηλιούπολη. Η σύγχρονη μορφή ενός πολιτισμικού φαινομένου στον ελληνικό αστικό χώρο και το κοινωνικό-οικονομικό του πλαίσιο*, [Διδακτορική Διατριβή], Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2006, σ. 74.

²³ Clifford Geertz, *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σ. 425.

5. Ο Φοίνικας και οι «άλλοι»

5.1 Η συνύπαρξη με τον οικισμό του Αγίου Ιωάννη

«Ο απλούστερος είναι ότι μια πόλη είναι μια ανθρώπινη εγκατάσταση όπου είναι πιθανό να συναντηθούν ξένοι. Προκειμένου να επαληθευτεί αυτός ο ορισμός, η εγκατάσταση πρέπει να περιλαμβάνει ευρύ, ετερογενή πληθυσμό [...]»²⁴ Με αυτόν τον ορισμό του Σένετ για την πόλη θα μπορούσε να αποτυπωθεί η διαφορετικότητα και η πολυπολιτισμικότητα που υπάρχει και εντός των ορίων της περιοχής του Φοίνικα αλλά και εκτός. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι παρόλο που η περιοχή, που όπως προαναφέρθηκε, οικοδομήθηκε ως αυτογενής οικισμός και φέρει κοινά χαρακτηριστικά ως προς τον τρόπο δόμησης αλλά και παλαιότητας, έχει ευδιάκριτα όρια λόγω της τάφρου που την περιβάλλει αυτό διαφοροποιείται από την νοτιοδυτική της πλευρά.

Εκεί, λόγω της ανυπαρξίας κάποιου φυσικού ή τεχνητού ορίου παρατηρεί κανείς ότι το «σύνορο» που διαχωρίζει το Φοίνικα από τα νεόκτιστα της προέκτασης της Καλαμαριάς και την περιοχή του Αγίου Ιωάννη είναι επί της ουσίας η οδός Δημοκρίτου (με τη Δημοκρίτου να θεωρείται και εντός και εκτός της περιοχής του Φοίνικα). Κατά αυτόν τον τρόπο ο μόνος ευδιάκριτος διαχωρισμός των περιοχών μπορεί να γίνει με βάση τον τρόπο δόμησης και την παλαιότητα. Έτσι, από την μια πλευρά της οδού αντικρίζουμε τις όμοιες και με μεγάλη φθορά οικοδομές, ενώ από την άλλη πλευρά υπάρχουν σύγχρονες πολυκατοικίες και καταστήματα.

Το γεγονός αυτό θα μπορούσε αποτελέσει μια ακόμη μεγάλη αντίθεση, από αυτές που χαρακτηρίζουν το Φοίνικα και συγκροτούν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του στο πέρασμα των χρόνων. Οι κάτοικοι των νεόκτιστων της προέκτασης Καλαμαριάς αλλά και οι Αι-Γιαννιώτες λόγω αυτής της γειτνίασης βρίσκονται σε μια μόνιμη «αλληλόδραση» με τους κατοίκους του Φοίνικα και μέσω της «καθημερινής τους επαφής διαμορφώνουν με φυσικό τρόπο την ταυτότητά τους»²⁵.

Αν και τα γεωγραφικά όρια είναι εύκολο κατά τον τρόπο που προαναφέρθηκε να διακριθούν, τα κοινωνικά όρια, σε ένα βαθύτερο επίπεδο, είναι ξεκάθαρα εκ των προτέρων. Το βιοτικό αλλά και το οικονομικό επίπεδο των περιοχών αυτών διαφέρει ολοφάνερα με μια απλή ματιά και χωρίς ίσως περαιτέρω έρευνα. Γεγονός που

²⁴ Στο Ρίτσαρντ Σένετ, *Η τυραννία της οικειότητας*, Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 61.

²⁵ Γεώργιος Βαζίκας, *Το πανηγύρι της Αγίας Μαρίνας στην Ηλιούπολη. Η σύγχρονη μορφή ενός πολιτισμικού φαινομένου στον ελληνικό αστικό χώρο και το κοινωνικό-οικονομικό του πλαίσιο.*, [Διδακτορική Διατριβή], Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2006, σ. 55.

επιβεβαιώνεται όχι μόνο με βάση την κοινή λογική αλλά και από τα λεγόμενα του Κώστα (38 χρονών) που εργάστηκε ως δάσκαλος σε δημοτικά σχολεία και στις δυο περιοχές.

Σύμφωνα με τον ίδιο: *«[..]Δεν συγκρίνεται η μια περιοχή με την άλλη.. Εγώ το βλέπω και στα παιδιά, τώρα που πια είμαι στο σχολείο στον Άγιο Ιωάννη. Έρχονται προετοιμασμένα, με τα τετράδιά τους, τη γραφική ύλη, συμμετέχουν σε εκδρομές και ασχολούνται πολύ περισσότερο με τα μαθήματά τους. Όταν ήμουν στο δημοτικό του Φοίνικα τα πράγματα ήταν πολύ διαφορετικά. Δεν υπήρχε η ίδια όρεξη από τα παιδιά για διάβασμα και γενικά υπήρχε δυσκολία στο να ακολουθήσουν σε οτιδήποτε εξωσχολικό που θα επιβάρυνε οικονομικά τις οικογένειες. Δεν είναι ότι δεν ακολουθούσαν στις εκδρομές, για παράδειγμα, αλλά το έκαναν με δυσκολία.»*

Η συνύπαρξη των δυο αυτών διαφορετικών κόσμων φαίνεται να πραγματώνεται στη βάση της άποψης που διατυπώνει ο Παπαταξιάρχης (2006) για τη φιλοξενία στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, είτε αναφερθεί κανείς στη σχέση Φοινικιωτών με τους τσιγγάνους Φοινικιώτες είτε στη σχέση και των δυο με τους γείτονες (κάτοικοι Αγίου Ιωάννη-προέκτασης Καλαμαριάς) η πρακτική και η αντιμετώπιση είναι παρόμοια και από τις δυο πλευρές. Υπάρχει η τάση ο άλλος (ο ξένος ή ο γείτονας στη συγκεκριμένη περίπτωση) να γίνεται αποδεκτός εφόσον γίνει ίδιος με μένα. Ειδικότερα, ο ξένος διατηρεί το δικαίωμά της διαφορετικότητάς του εφόσον ο ίδιος εξομοιωθεί και δεν προβάλλει στη δράση του τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του.

Ομοίως οι τσιγγάνοι Φοινικιώτες γίνονται αποδεκτοί στο επίπεδο που δεν ενοχλούν μέσω φασαριών και καυγάδων, της παραβατικότητας (θα γίνει εκτενής αναφορά σε επόμενη υποενότητα) ή της μουσικής τους είτε στο πανηγύρι είτε λόγω κάποιου εορτασμού (αξίζει να σημειωθεί ότι στο Φοίνικα μουσική μπορεί να παίζεται για πολλές ώρες σε μεγάλη ένταση και αρκετά συχνά για οτιδήποτε θεωρηθεί αιτία εορτασμού-γάμος, εορτασμός του Πάσχα, ονομαστική εορτή κλπ.).

Αυτή η «συνύπαρξη αντίληψης διαφοράς» ανάμεσα στους κατοίκους ορίζεται και χρησιμοποιείται σε ένα (πολυ)πολιτισμικό πλαίσιο, όπως αναφέρει και η Hirschon (2006), και η ταυτότητα και των δυο μερών μπορεί να κατανοηθεί διαμέσου της μεταξύ τους σχέσης, δηλαδή της σχέσης με την ετερότητα η οποία, σύμφωνα με τον Barth (1969) πλάθει την ταυτότητα μιας κοινωνικής συλλογικότητας.

5.2 Η Θεσσαλονίκη για το Φοίνικα

Ο Φοίνικας είναι μια περιοχή που χτίστηκε και παραδόθηκε προς κατοίκηση στο σύνολό του με σκοπό να στεγάσει παραπηγματούχους πρόσφυγες και «μη έχοντες» από διάφορες περιοχές της Θεσσαλονίκης. Από την αρχή της δημιουργίας του μέχρι και σήμερα, με αφορμή τον τρόπο ανοικοδόμησής του αλλά και εξαιτίας διαφόρων άλλων χαρακτηριστικών που παρουσιάζει έχει οδηγηθεί σταδιακά στην περιθωριοποίηση, γεγονός που φαίνεται να προκλήθηκε όχι μόνο λόγω του προσφυγικού χαρακτήρα της περιοχής (Hirschon, 2006).

Σε ένα πρώτο επίπεδο, ο τρόπος δόμησης του ως αυτοτελής οικιστική περιοχή, που παρουσιάζει ομοιογένεια ως προς τα χαρακτηριστικά της σε όλο το οικιστικό απόθεμα δημιούργησε την εντύπωση ενός «έκτακτου» γεγονότος (Φατούρος, et al., 1972)²⁶. Παράλληλα, ο συνοικισμός άργησε αρκετά να αποτελέσει συνέχεια της πόλης, αφού δεν ακολούθησε την ανάπτυξη του οικιστικού ιστού. Αντιθέτως, ήταν ένα «*απόσπασμα οργανωμένου χώρου εν μέσω αδιαμόρφωτων εκτάσεων στην άκρη της πόλης χωρίς (λειτουργικές ή φυσικές) συνέχειες με τον περιβάλλοντα αστικό ιστό*» (Χριστοδούλου, 2008) και ταυτόχρονα «*μια πολιτεία μες στο πουθενά*» όπως αναφέρει η Καραμάνου (2004) ως χαρακτηριστικό των εργατικών κατοικιών του Ο.Ε.Κ.

Σε αυτά ήρθε να προστεθεί και ο τρόπος διαβίωσης των κατοίκων στα ελάχιστα τετραγωνικά κατά αναλογία ενοίκων, τα κοινόχρηστα μπαλκόνια καθώς και οι διάφορες ειδών προσθήκες, στις οποίες, οι τελευταίοι, έχουν προβεί, και έχουν «*συμβάλλει σε μια γενικότερη εικόνα υποβάθμισης*» της περιοχής.²⁷ Ταυτόχρονα, η ανυπαρξία έργων ανάπλασης τα τελευταία 15 χρόνια, τουλάχιστον, έχει οδηγήσει σε μια σταδιακή «*γήρανση του οικιστικού αποθέματος*» με αποτέλεσμα να παρουσιάζει μια εικόνα παλαιότητας²⁸ που εντείνεται συγκριτικά με την εκσυγχρονισμένη ανοικοδόμηση των νεόκτιστων της Καλαμαριάς και του «γειτονικού» Αγίου Ιωάννη²⁹.

²⁶Ο Φατούρος αναφέρει ότι η περιοχή δόθηκε προς χρήση στους κατοίκους της σαν ένα έκτακτο, τελειωμένο περιβάλλον σε μικρό χρονικό διάστημα χωρίς να ακολουθήσει η δημιουργία του μια εξελικτική και σταδιακή πορεία προκειμένου γίνει ευκολότερα αποδεκτή ως οντότητα από την πόλη.

²⁷Στο Χαρίκλεια Χριστοδούλου, *Αστικοποίηση και χώροι κοινωνικού αποκλεισμού: εγκαταστάσεις κατοίκησης στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, 1980-2000*. [Διδακτορική Διατριβή], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Θεσσαλονίκη 2008, σ. 266.

²⁸ Στο Χαρίκλεια Χριστοδούλου, *Αστικοποίηση και χώροι κοινωνικού αποκλεισμού: εγκαταστάσεις κατοίκησης στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, 1980-2000*. [Διδακτορική Διατριβή], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Θεσσαλονίκη 2008, σ. 268. Η Χριστοδούλου αναφέρει ότι ολοκληρωμένα έργα ανάπλασης έγιναν το 2003 στο πλαίσιο της αναβάθμισης της ανατολικής εισόδου της πόλης λόγω των επερχόμενων Ολυμπιακών Αγώνων.

²⁹ Βλ. σχετική υπο-ενότητα 5.1.

Σημαντικό δε είναι και το γεγονός ότι υπάρχει κώλυμα στην ανοικοδόμηση λόγω της ιδιαίτερης ιδιοκτησίας που υπάρχει στην περιοχή, αφού πολλοί από τους κοινόχρηστους χώρους αλλά και τα καταστήματα ανήκουν στην Πρόνοια και βρίσκονται υπό τη διαχείριση του Δήμου Καλαμαριάς. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος του Συλλόγου ανέφερε ότι: *«Γεγονός είναι ότι η περιοχή είναι παραμελημένη. Υπάρχουν πολλοί χώροι πρασίνου αλλά ανεκμετάλλευτοι. Ο Δήμος πάντοτε ισχυρίζεται ότι (συμβαίνει αυτό) επειδή δεν είναι ιδιοκτησία δικιά του, αλλά της Πρόνοιας, και αυτή τη στιγμή δεν έχει παραχωρηθεί ακόμη στο Δήμο.[..] Ήρθαν πολλοί να ζητήσουν να χτίσουν οικοδομή [...] ήρθαν και εδώ στον πολιτιστικό και μας ζήτησαν να συμπράξουμε αλλά βρήκαν το πρόβλημα στους κοινόχρηστους χώρους που ανήκουν στην Πρόνοια».*

Πέραν όλων αυτών, η αρχική επιλογή της σύστασης του πληθυσμού του Φοίνικα μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτέλεσε ένα καταλυτικό παράγοντα συμπληρωματικά σε όλα τα παραπάνω. Έτσι, στην αρχική της σύσταση η περιοχή περιλάμβανε πρόσφυγες αλλά και οικογένειες τσιγγάνων, ενώ αργότερα προστέθηκαν και «οικονομικοί μετανάστες»³⁰ και η περιοχή κατοικούνταν σχεδόν στο σύνολό της από «αναλόφητους, ηλικιωμένους και ανέργους» (Χριστοδούλου, 2008). Η επιλογή εκτός των προσφύγων και διαφόρων παρατηγματούχων από όλη την πόλη για την κατοίκηση του συνοικισμού συνετέλεσε στη δημιουργία μιας «λιγότερο ή περισσότερο 'αποκλεισμένης ομάδας' ανθρώπων με χαμηλό εισόδημα και πολιτιστικό επίπεδο» (Φατούρος, et al., 1972)

Τέλος, σημαντικό ρόλο, όπως είναι λογικό, έχουν παίξει και οι διάφοροι καταυλισμοί και τα παραπήγματα τσιγγάνων που υπήρχαν μόνιμα για αρκετά χρόνια στην περιοχή (π.χ. δίπλα από το Χαμόγελο του Παιδιού, πίσω από το αμαξοστάσιο του ΟΑΣΘ ή σε διάφορες χρονικές περιόδους εμφανίζονται ακόμη και μέσα στο πάρκο, δίπλα στην κεντρική αγορά). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Φοίνικας υπήρξε μια σταθερή επιλογή για διάφορες ομάδες τσιγγάνων κάποιοι από τους οποίους με τα χρόνια νοίκιασαν ή αγόρασαν διαμερίσματα μέσα στην περιοχή κι άλλοι συνέχισαν να μένουν στους «πρόχειρους» καταυλισμούς ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την αρνητική εικόνα της Θεσσαλονίκης για την περιοχή του Φοίνικα.

Ταυτόχρονα, η εικόνα αυτή συμπληρώνεται από τα διάφορα παιχνίδια λούνα πάρκ (π.χ. βάρκες) που παραμένουν ακινητοποιημένα σε ημι-υπαίθριους χώρους περιμένοντας να χρησιμοποιηθούν στο πανηγύρι της περιοχής. Σύμφωνα με την Μαρία

³⁰ Συγκεκριμένα η Χριστοδούλου (359:2008) αναφέρει ότι το 2001 οι οικονομικοί μετανάστες αποτελούσαν το 9% του πληθυσμού της περιοχής.

(29 χρονών, υπάλληλος στο Κτηματολόγιο, στα νεόκτιστα Καλαμαριάς): «Πριν έρθω να δουλέψω εδώ δεν ήξερα πολλά για την περιοχή. Ήξερα μόνο ότι εκεί μένουν τσιγγάνοι. Μια, δυο φορές που είχα περάσει από εκεί για να πάω Καλαμαριά (εννοεί στο κέντρο της Καλαμαριάς) μου είχαν κάνει εντύπωση κάτι ζαπλωμένοι τσιγγάνοι στο κέντρο του πάρκου και τα παρατημένα βαγόνια για ποπ κορν και μαλλί της γριάς στους δρόμους. Γενικά είχα την εντύπωση ότι μένουν κυρίως τσιγγάνοι εδώ.» Άποψη με την οποία έσπευσε να συμφωνήσει απόλυτα η Ρούλα (35 χρονών, υπάλληλος επίσης του Κτηματολογίου και κάτοικος της περιοχής των νεόκτιστων της Καλαμαριάς) που έτυχε να ακούσει τα λεγόμενα της Μαρίας εκείνη την ώρα.

5.3 Γκετοποίηση και παραβατικότητα

Στην περιθωριοποίηση της περιοχής του Φοίνικα από την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης έχουν συμβάλει, όπως προαναφέρθηκε, ο τρόπος δόμησης των κατοικιών και η ανυπαρξία έργων ανάπλασης της περιοχής, ο τρόπος διαβίωσης αλλά και η σύσταση των κατοίκων. Ο συνδυασμός όλων αυτών οδήγησε σταδιακά στη δημιουργία μιας μικρο-κοινωνίας με χαρακτηριστικά φτώχειας και κοινωνικής εσωστρέφειας.

Στη βάση του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης είναι εμφανής η αδυναμία ανεύρεσης εργασίας των Φοινικιωτών. Η Λία (19 χρονών) μου ανέφερε: «Ναι, είμαι άνεργη. Τελείωσα πέρσι το σχολείο και δούλεψα 2 μήνες στο εμπορικό κέντρο (εννοεί το εμπορικό κέντρο Μακεδονία που βρίσκεται πολύ κοντά στην περιοχή) σε 'φαστ φουντ'. Από εκεί και πέρα όπου και να έψαξα τίποτα. Δεν μου δίνουν δουλειά. Γιατί δηλαδή; Επειδή είμαι από το Φοίνικα; Μόλις το βλέπουν (εννοεί τη διεύθυνσή της στο βιογραφικό σημείωμα) μου λένε δεν υπάρχει δουλειά και με διώχνουν.» Παράλληλα, δεν είναι λίγες εκείνες που ως βασική τους εργασιακή απασχόληση έχουν την φροντίδα των ηλικιωμένων της περιοχής για μερικές ώρες καθημερινά. «Δεν βρίσκω αλλού δουλειά. Τι να κάνω; Προσέχω τις γιαγιάδες και τους παππούδες αναγκαστικά. Και αυτό μη νομίζεις.. Μόνο και μόνο επειδή με ζέρον εδώ τόσα χρόνια.» μου είπε η Μαρίνα (46 χρονών) επισημαίνοντας ότι αν δεν ήταν κάτοικος της περιοχής τα τελευταία 20 χρόνια δεν θα την προτιμούσαν ούτε για αυτή τη δουλειά.

Οι κάτοικοι, συνεπώς, αδυνατούν να αποχωρήσουν από την περιοχή λόγω της κακής οικονομικής κατάστασής τους και τα σπίτια τους μεταβάλλονται σε καταφύγια και

κρησφύγετα. Ταυτόχρονα, το οικιστικό αυτό απόθεμα αλλά και ο πληθυσμός της περιοχής, ακριβώς λόγω των παραπάνω δυσκολιών, δεν ανανεώνεται αλλά αντιθέτως φαίνεται να γερνάει στο πέρασμα των χρόνων. *«Είναι μια περιοχή γερόντων, συνταξιούχων και λόγω του μπερδέματος στην ιδιοκτησία δεν μπορεί να ανακαινιστεί η περιοχή»* αναφέρει ο πρόεδρος του Συλλόγου.

Έτσι, από τη δημιουργία του μέχρι και σήμερα παρατηρεί κανείς ότι ο Φοίνικας αποτελεί ουσιαστικά ένα γκέτο αφού εκπροσωπεί απόλυτα θα λέγαμε τα τέσσερα συστατικά στοιχεία δημιουργίας ενός τέτοιου. Αυτά, σύμφωνα με τον Wacquant (2016) είναι ο στιγματισμός, ο περιορισμός, ο χωρικός αποκλεισμός και ο θεσμικός εγκλεισμός. Ο συνδυασμός όλων αυτών με τη φυσική ερείπωση και το συνωστισμό³¹ φαίνεται ότι ενέτειναν την «αστική νοσηρότητα» και οδήγησαν, εκτός από την γκετοποίηση της περιοχής, στην εγκληματικότητα.

Η εγκληματικότητα αυτή που ενυπάρχει εδώ και πολλές δεκαετίες στο Φοίνικα χαρακτηρίζεται από αλληλεγγύη μεταξύ των μόνιμων κατοίκων της περιοχής και δεν εκφράζεται μεταξύ των ιθαγενών. Οι ιστορίες που μπορεί να ακούσει κανείς για γνωστούς ταραχοποιούς αν βρεθεί στο Φοίνικα είναι πολλές. Για ευνόητους λόγους δεν μπορούν να αναφερθούν τα διάφορα παρατσούκλια που κατονόμασαν οι ερωτηθέντες, όμως οι περισσότεροι από αυτούς έγιναν γνωστοί για την παραβατικότητα που εξέφρασαν ή συνεχίζουν να εκφράζουν κατά καιρούς. Η δράση τους αφορά είτε μικροκλοπές εκτός της περιοχής είτε διακίνηση ουσιών εντός και εκτός ή ακόμη και πυροβολισμούς για επίλυση διαφορών.

Μόλις πριν έναν χρόνο είχε λάβει χώρα το περιστατικό με τους πυροβολισμούς που δημοσιοποιήθηκε και στον τύπο και σχετιζόταν με κάποιου είδους παρεξήγηση ερωτικής φύσεως ανάμεσα σε ένα παντρεμένο ζευγάρι τσιγγανικής καταγωγής από άλλη περιοχή της Θεσσαλονίκης και μια νεαρή κάτοικο του Φοίνικα. Από την άλλη πλευρά δεν είναι λίγες οι φορές που κάτοικοι της Ν. Κρήνης και του Φοίνικα, κυρίως νεαρής ηλικίας, διαπληκτίζονται λόγω της υποστήριξής τους σε γνωστές αντίπαλες ποδοσφαιρικές ομάδες. Σύμφωνα με τη Λία: *«Κοίτα εμείς εδώ ησυχία δεν έχουμε. Είναι γνωστό. Τρεις την ώρα έρχονται οι Κρηνιώτες βάζουν την πόρτα του γηπέδου με συνθήματα της ομάδας τους, πάνε οι δικοί μας την ξαναβάφουν με τα δικά τους. Κάθε λίγο και λιγάκι αν τύχει να τους πετύχουν εκείνη την ώρα μαλώνουν μεταξύ τους. Τις*

³¹ Βλ. υπο-ενότητα 4.1.

προάλλες βγήκαν οι από πάνω μου και τους πετούσαν γλάστρες από τον τρίτο για να φύγουν.»

Πράγματι δεν μπορεί να διανοηθεί κανείς την ένταση συμβάντων τέτοιου είδους αν δεν βρίσκεται ο ίδιος εκεί. Όμως καθώς βίωσα και εγώ προσωπικά αρκετά τέτοια περιστατικά αξίζει να αναφερθεί ότι η άμεση ανταπόκριση και βοήθεια των υπόλοιπων Φοινικιωτών είναι πραγματικά αξιοσημείωτη. Σε χρόνο ρεκόρ ο κάθε Φοινικιώτης (κυρίως τις βραδινές ώρες) τρέχει στο μπαλκόνι ή στο παράθυρο μόλις αντιληφθεί τον οποιονδήποτε ήχο που δεν μπορεί να δικαιολογήσει, φωνές ή φασαρία οποιουδήποτε είδους που δεν ανταποκρίνεται στην ομαλή ροή της κίνησης εκτός σπιτιού.

Ο Wirth μιλώντας για το εβραϊκό γκέτο στην Ευρώπη αναφέρει ότι η κοινωνική ζωή σε αυτό γινόταν σταδιακά «εσωστρεφής» με τάση «υπερβολικής οργάνωσης»³² πράγμα που, όπως υποστηρίζει, ενίσχυε «τη συγχώνευση για τους μέσα και την απομόνωση από τους έξω». Παρομοίως, στο πλαίσιο αυτό και ειδικά αν η ανωμαλία που θα αντιληφθεί ο γείτονας αφορά κάποιον άλλο γείτονα, φίλο ή Φοινικιώτη γενικότερα σπεύδει να βοηθήσει με όποιον τρόπο μπορεί. Έτσι, ο κάθε κάτοικος βρίσκεται μονίμως σε εγρήγορση και εξετάζει την ύπαρξη ξένων στην περιοχή που πιθανόν έχουν έρθει για να δημιουργήσουν κάποιο πρόβλημα. Είναι γεγονός ότι αν δεν είσαι γνωστός στο Φοίνικα σε κοιτάζουν δυο και τρεις φορές, καθώς μπορεί να μην γνωρίζονται όλοι προσωπικά μεταξύ τους, όμως σίγουρα αν έχουν ιδωθεί έστω και μια φορά εντός της περιοχής αρκεί για να συγκαταλεχθούν στους γνωστούς, στους «δικούς» μας, όπως μου ανέφερε ο Μάρκος (36 χρονών).

Κάτω από τις συνθήκες που επικρατούν στον Φοίνικα (οικονομική δυσπραγία, οικίες που χρήζουν ανακαίνισης, περιθωριοποίηση, τσιγγάνοι και Βούλγαροι που κατασκηνώνουν εκεί βραχυπρόθεσμα) τα περιστατικά κλοπών φαίνεται να έχουν αυξηθεί πολύ, κυρίως το τελευταίο χρονικό διάστημα, και συνεπώς μαζί αυξήθηκε και η ανάγκη να αποφεύγεται οποιαδήποτε ανάμειξη με «ξένους», με αγνώστους. *«Στην αρχή φοβόμουν να κυκλοφορήσω, ειδικά το βράδυ που δεν υπάρχει κόσμος έξω. Ήθελα να πάω στη στάση για το λεωφορείο και αγχωνόμουν. Είχε δίκιο όμως ο φίλος μου και το κατάλαβα στην πορεία. Μου είχε πει να μην φοβάμαι γιατί εμένα με ξέρουν εδώ γιατί με είχαν δει να κυκλοφορώ μαζί του και άρα ήμουν η κοπέλα του ή κάποια φίλη του*

³² Στο Louis Wirth, *The Ghetto*, University of Chicago Press., Chicago, 1928 σελ. 62

τελοσπάντων» αναφέρει η Ντίνα (27 χρονών) που μετακόμισε στην περιοχή πριν από 2,5 χρόνια λόγω της σχέσης της με Φοινικιώτη.

Όλα τα παραπάνω θα έλεγε κανείς ότι αποτυπώνονται στην άποψη του Σένετ (1999): «Σε μια κοινωνία κατακερματισμένων κοινωνικών χώρων, οι άνθρωποι φοβούνται διαρκώς ότι θα αποκοπούν μεταξύ τους.» Έτσι «[...]τα υλικά που παρέχει αυτή η κουλτούρα στους ανθρώπους για να τα χρησιμοποιήσουν στη «σύνδεσή» τους με τους άλλους ανθρώπους είναι ασταθή σύμβολα παρόρμησης και συναισθηματικής έντασης.» Με αυτόν τον τρόπο οι Φοινικιώτες «πιστοποιούν συνέχεια την ισχύ τους και εκφράζουν έτσι το δέσιμο με την κοινότητα [...]» Παράλληλα, παρατηρούμε ότι η αυτή η συμμετοχή στην κοινότητα εκφράζεται μέσα από την παρόρμηση και την απομάκρυνση από τους θεσμούς εξουσίας.

Στο Φοίνικα λόγω του «κοινωνικού και χωρικού περιορισμού του ζωτικού χώρου και των ευκαιριών των μελών του»³³ δημιουργήθηκε το έδαφος για την ανάπτυξη ενός ιστού ιδεών και αξιών, μιας νοοτροπίας γενικότερα, που είχε ως σκοπό την κοινωνική και οικονομική επιβίωση. Ταυτόχρονα όμως το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η περιθωριοποίηση της περιοχής από την ευρύτερη Θεσσαλονίκη αλλά και η αποδοχή αυτής της κατάστασης από τους Φοινικιώτες. Αυτό το είδος αμφίδρομης σχέσης είναι που ενισχύει την ενότητα μεταξύ τους απέναντι σε εξωτερικές «απειλές» και λειτουργεί ως «συμβολικό εκκολαπτήριο και μήτρα στιγματισμένης ταυτότητας»³⁴ για τον Φοίνικα ακόμη και σήμερα. Ίσως κατά αυτόν τον τρόπο εξηγείται και το γεγονός ότι τη μέρα θα δει κανείς στην περιοχή πολλές ανοιχτές εξώπορτες σε αντίθεση με τις βραδινές ώρες που θα παρατηρήσει πολλά ανοιχτά φώτα στα μπαλκόνια των διαμερισμάτων.

³⁴ Στο Loïc Wacquant, *ΓΚΕΤΟ*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Τεύχος 118, doi: <http://dx.doi.org/10.12681/grsr.9520>, 2016, σ. 145.

Αντί επιλόγου

Ο Φοίνικας υπήρξε μια περιοχή που δημιουργήθηκε μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα στο σύνολό της με συγκεκριμένο στόχο- την αποκατάσταση προσφύγων της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης αλλά και διαφόρων παραπηγματούχων αυτής. Έτσι, εξαιτίας της πληθυσμιακής σύστασής του, της ιδιομορφίας και ομοιομορφίας του ως προς τη δόμησή του και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που προέκυψαν από την συγκατοίκηση των διαφορετικών ομάδων- εντός και εκτός των ορίων του- διαμόρφωσε το ιδιαίτερο πολιτισμικό προφίλ του, που διατηρεί και αναδιαμορφώνει με αρκετά αργούς ρυθμούς ως σήμερα.

Το προφίλ αυτό δομημένο πάνω σε αντιθέσεις, όπως το μέσα και το έξω (σπίτι- μπαλκόνι, γειτονιά), οικείο- ανοίκειο, κλειστό- ανοιχτό (πόρτες, φώτα) συγκρότησε την ιδιαίτερη ταυτότητα των Φοινικιωτών τόσο ως προς την εικόνα τους για τον εαυτό τους, όσο και ως προς την εικόνα της υπόλοιπης πόλης για αυτούς. Παρόλο που φαίνεται να προσδόθηκε σε αυτήν αρνητικό πρόσημο από τους εκτός των συνόρων της περιοχής κατοίκους λόγω της παραβατικότητας και της γκετοποίησης, θα ήταν χρήσιμο να μην ξεχνάει κανείς ότι αυτά ακριβώς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που δημιούργησαν το πρόσημο αυτό είναι και εκείνα που βοήθησαν τον Φοίνικα να εξελιχθεί από ένα επιβεβλημένο γεγονός σε μια συνοικία με συνοχή στον κοινωνικό και πολιτισμικό ιστό της.

Συμβιώνοντας κανείς με τους Φοινικιώτες αντιλαμβάνεται, πέρα από την εκ πρώτης όψεως ποικιλομορφία προέλευσης των κατοίκων, την αλληλεγγύη που υπάρχει ανάμεσά τους όταν πρόκειται για «εξωτερική» απειλή και τον ανταγωνισμό όταν πρόκειται για «εσωτερική». Φαίνεται, συνεπώς, ότι παρά το γεγονός ότι ο Φοίνικας είναι μια συνοικία που της επέβαλαν να δημιουργηθεί, μέσα από ιδιαίτερες πρακτικές επιβίωσης κατάφερε να ομογενοποιηθεί σε ένα βαθύτερο επίπεδο και να δημιουργήσει τους δικούς του πολιτισμικούς κώδικες. Όλα αυτά φυσικά πηγάζουν από τις κοινές βιωματικές εμπειρίες, την ανάγκη για συμβίωση αλλά και επιβίωση λόγω του οικονομικού και κοινωνικού υποβάθρου της περιοχής.

Από την άλλη πλευρά, αξίζει να σημειωθεί ότι σήμερα θα ήταν δύσκολο να θεωρήσει κανείς την περιοχή προσφυγική ή αμιγώς προσφυγική συνοικία, αφού ακόμη και οι ίδιοι οι κάτοικοι δεν αυτοχαρακτηρίζονται πλέον έτσι. Όμως, ο τρόπος ζωής τους προσιδιάζει σε ένα μεγάλο βαθμό σε μια τέτοια είτε λόγω του τρόπου δόμησης, είτε λόγω των πρακτικών που ακολούθησαν οι Φοινικιώτες για να βελτιώσουν τον τρόπο ζωής τους,

γεγονός που μας παραπέμπει αφενός στην έρευνα της Hirschon (2006) στην προσφυγική συνοικία στην Κοκκινιά και αφετέρου στα χρόνια της προσφυγικής αποκατάστασης στην Ελλάδα.

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι παρά την εικόνα υποβάθμισης και τον στιγματισμό του από την υπόλοιπη Θεσσαλονίκη, ο Φοίνικας μέσα από τους ιδιαίτερους πολιτισμικούς του κώδικες και την αρωγή του Εξωραϊστικού του Συλλόγου κατάφερε με το πέρασμα των χρόνων να αποτελεί πόλο έλξης για πλήθος επισκεπτών κατά την περίοδο των πολιτισμικών εκδηλώσεων για τον εορτασμό της ημέρας Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Αυτό μας επιβεβαιώνει ότι οι ίδιες αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν την περιοχή είναι και αυτές που τελικά την διαμορφώνουν σε μια κοινωνική συλλογικότητα, με δικούς της κανόνες λειτουργίας.

Βιβλιογραφία

Barth, F., επιμ., 1969. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference.*. Oslo: Johansen & Nielsen Boktrykkeri.

Clifford, G., 2003. *Η ερμηνεία των πολιτισμών*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Eriksen, T., 2007. *Μικροί τόποι, μεγάλα ζητήματα. Μια εισαγωγή στην κοινωνική και πολιτισμική Ανθρωπολογία.*. Αθήνα: Κριτική.

Hirschon, R., 2006. *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής καταστροφής: Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά.*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Joy, H., 2011. *Οι κόσμοι που μοιραζόμαστε: Εισαγωγή στην πολιτισμική και κοινωνική ανθρωπολογία.*. Αθήνα: Κριτική.

Ledrut, R., 1968. *Sociologie Urbaine*. Paris: P.U.F.

Prichard, E., 1983 [1987]. *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*. Oxford: Oxford University Press.

Wacquant, L., 2016. *ΓΚΕΤΟ*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://dx.doi.org/10.12681/grsr.9520> [Πρόσβαση 10 Ιούλιος 2018].

Weissberg, L., 1999. «Introduction». Στο: D. Amos & L. Weissberg, επιμ. *Cultural Memory and the Construction of Identity*. Detroit: Wayne State University.

Wilk, R. R. & Cligget, L. C., 2010. *Οικονομία και πολιτισμός: Αρχές οικονομικής ανθρωπολογίας.*. Αθήνα: Κριτική.

Wirth, L., 1928. *The Ghetto*. Chicago: University of Chicago Press.

Αποστόλου, Α., 2017. *"Να ξαναγίνει η Κρήνη γειτονιά". Προσφυγιά, Γειτνίαση και Χωρικές Εμπειρίες Αστικοποίησης [Διπλωματική Διατριβή]*. Νέα Κρήνη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Γκουβούση, Σ. Η., 2011. *Συγκροτήματα κατοικιών οργανωμένης δόμησης στην Ελλάδα, Δυνατότητες και προοπτικές αναβάθμισης των οικισμών του Οργανισμού εργατικής*

κατοικίας (Ο.Ε.Κ) [Διδακτορική Διατριβή].. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ιωαννίδου, Ε., επιμ., 2010. *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης: Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη, (1920-1940). Πρακτικά Ημερίδας, Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Δήμου Καλαμαριάς*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Κοζυράκης, Λ., Παπασωτηρίου, Σ. & Φατούρος, Δ., 1979. Ο οικισμός Φοίνικας. Στο: *Μελέτες για την κατοικία στην Ελλάδα: προβλήματα παραγωγής και οργάνωσης του χώρου*. Αθήνα: s.n.

Νικολαΐδου, Σ., 1993. *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*. Αθήνα: Παπαζήση.

Παπαταξιάρχης, Ε., 2006. Εισαγωγή. Τα άχθη της ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του 21ου αιώνα.. Στο: Ε. Παπαταξιάρχης, επιμ. *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα..* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παπαταξιάρχης, Ε., 2006. Εισαγωγή. Τα άχθη της ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21ου αιώνα.. Στο: *Περιπέτειες της ετερότητας..* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Σένετ, Ρ., 1999. *Η τυρρανία της οικειότητας*. Αθήνα: Νεφέλη.

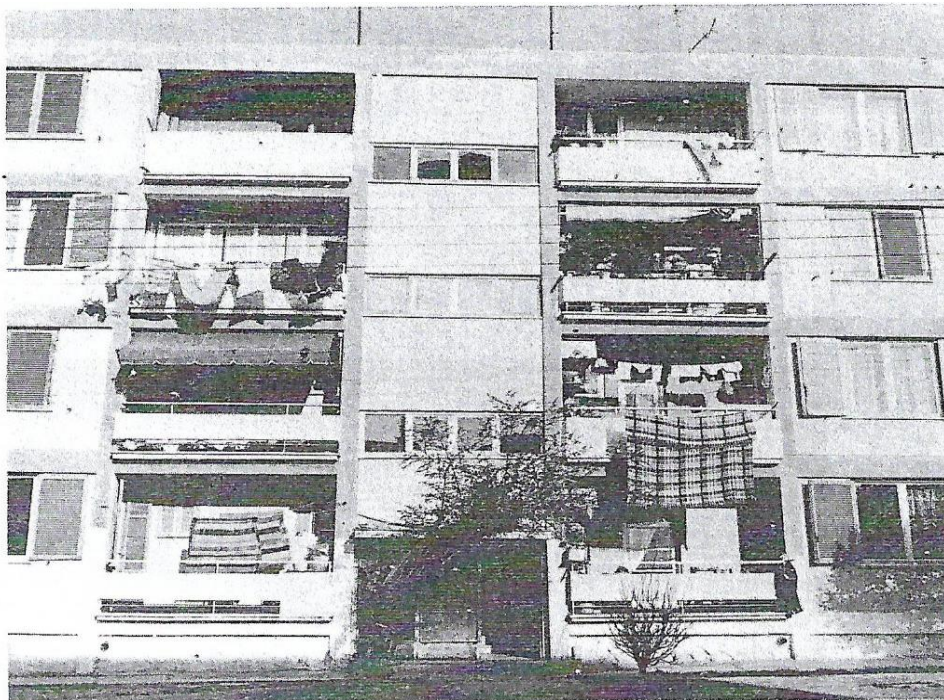
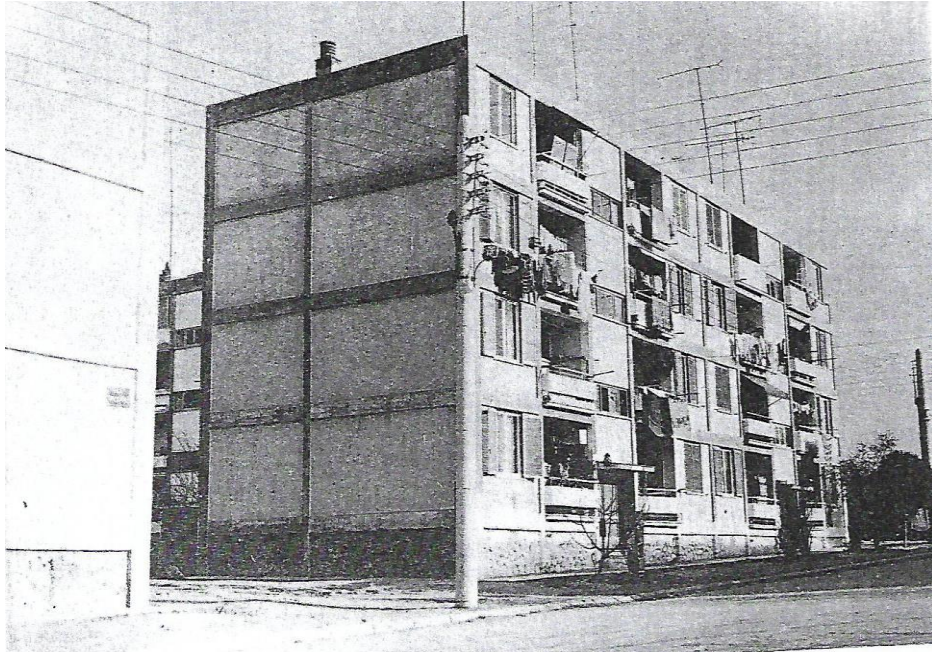
Φατούρος, Α. Δ., Κοζυράκης, Λ. & Παπασωτηρίου, Σ., 1972. *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη. Η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως..* Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Χαστάογλου, Β., 1999. *Ο ξεριζωμός και η άλλη Πατρίδα. Οι προσφυγούπολεις στην Ελλάδα, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου..* Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Χριστοδούλου, Χ., 2008. *Αστικοποίηση και χώροι κοινωνικού αποκλεισμού: εγκαταστάσεις κατοίκησης στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, 1980-2000. [Διδακτορική Διατριβή]*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ).

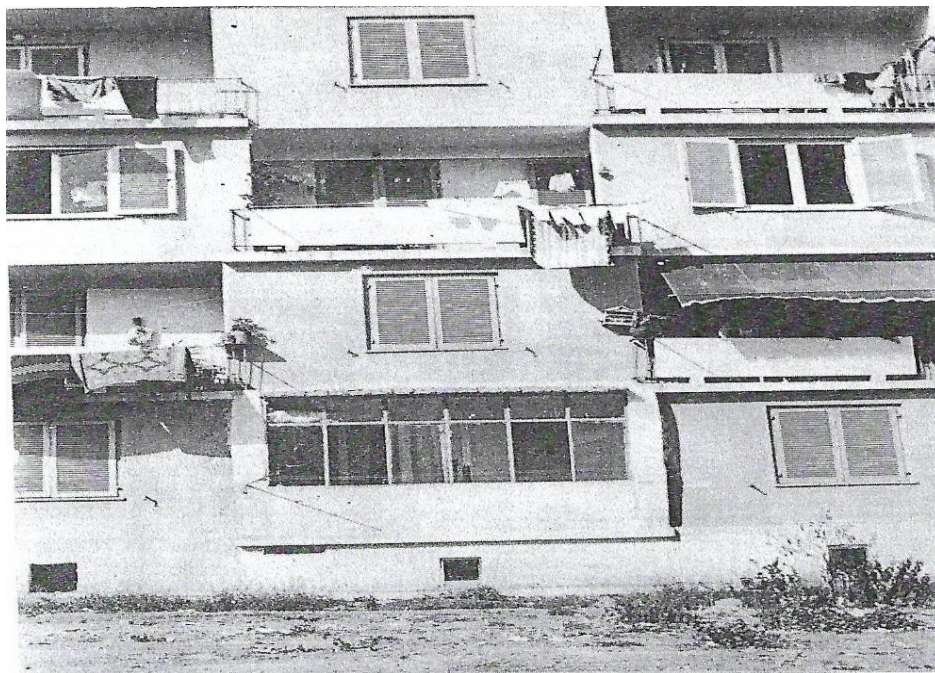
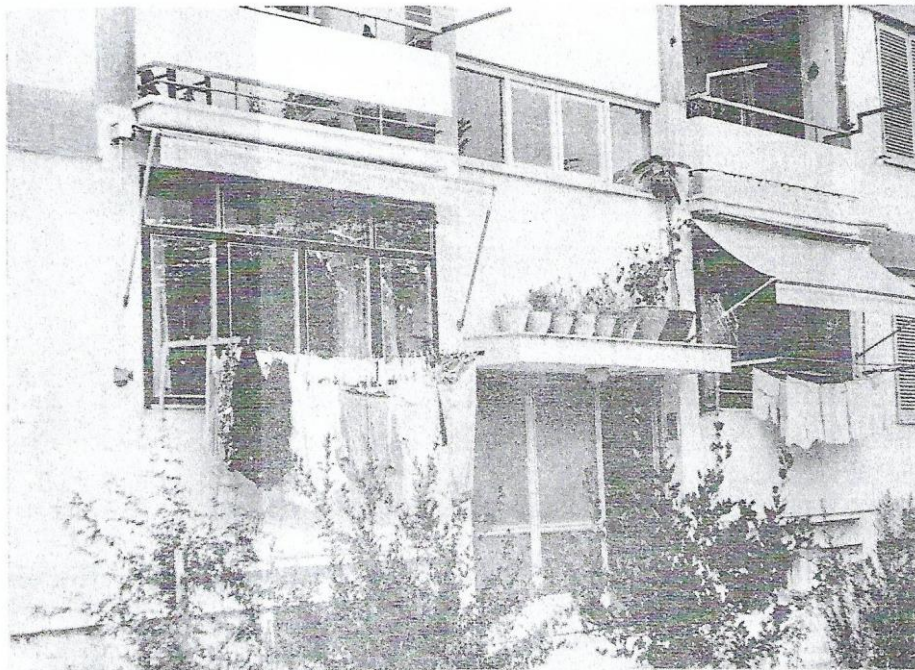
Παράρτημα

Εικόνες από το πεδίο.

Εικόνες 6 & 7: Πολυκατοικίες στο Φοίνικα τη δεκαετία του 1960.

Πηγή: Φατούρος Δημήτρης, *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.

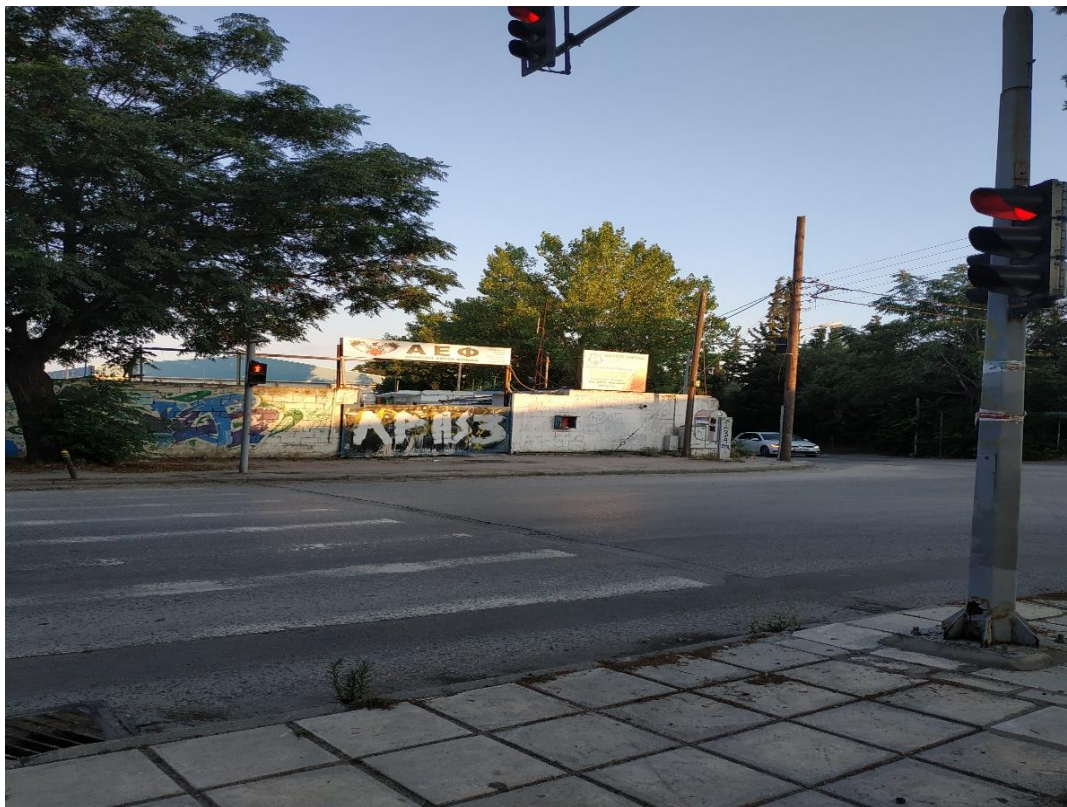
Εικόνες 8 (επάνω) και 9 (κάτω): Πολυκατοικίες στο Φοίνικα τη δεκαετία του 1960 με εμφανείς τις παρεμβάσεις των κατοίκων σε αυτές.
Πηγή: Φατούρος Δημήτρης, *Ο οικισμός "Φοίνικας" στη Θεσσαλονίκη: η μεταβολή στο υλικό περιβάλλον μετά από δέκα χρόνια χρήσεως*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.

Εικόνες 10 (επάνω) και 11 (κάτω): Πολυκατοικίες στο Φοίνικα σήμερα.
Πηγή: Προσωπική συλλογή

Εικόνα 12: Ημι-υπαίθριος χώρος ανάμεσα σε πολυκατοικίες.
Πηγή: Προσωπική συλλογή

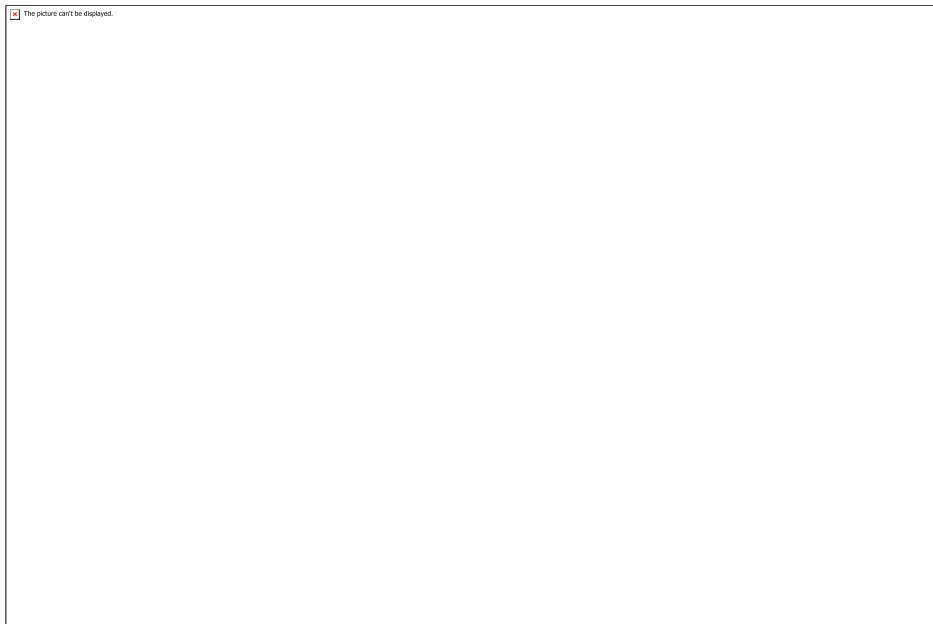
Εικόνα 13: Το γήπεδο της Αθλητικής Ένωσης Φοίνικα.
Πηγή: Προσωπική συλλογή

Εικόνα 14 (επάνω) και 15 (κάτω): Κλιμακοστάσια σε πολυκατοικίες με κοινόχρηστα μπαλκόνια.
Πηγή: Προσωπική συλλογή

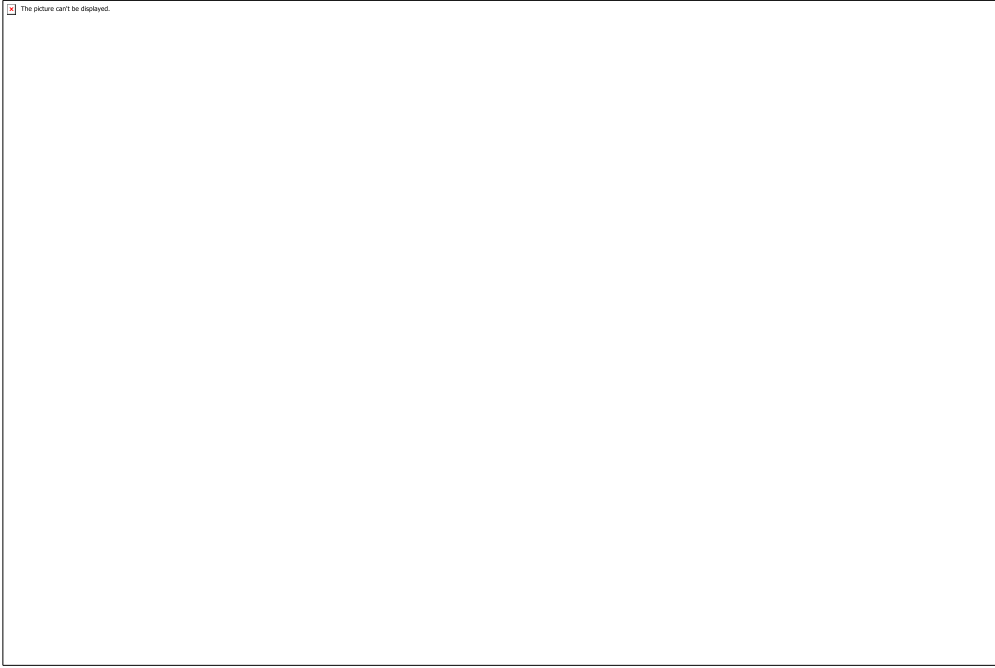

Εικόνα 16: Το έμβλημα του Συλλόγου του Φοίνικα.
Πηγή: Προσωπική συλλογή

Εικόνα 17: Άποψη της κεντρικής αγοράς σήμερα.

Πηγή: <https://www.vice.com/gr/article/j55abp/ta3idi-sthn-akrh-ths-polhs-o-foinikas-sth-8essalonikh-den-einai-gia-flat-typoys>

Εικόνα 18: Παιχνίδια λούνα πάρκ στην άκρη του δρόμου.

Πηγή: <https://www.vice.com/gr/article/j55abp/ta3idi-sthn-akrh-ths-polhs-o-foinikas-sth-8essalonikh-den-einai-gia-flat-typoys>